

تیمور شاه درانی

Ketabton.com

سر محقق علی محمد منگل

هـ ش 1382

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د کتاب پېژندنه

|||||

د کتاب نوم : تیمور شاه درانی

څېړنه : سرمحقق علي محمد منگل

کمپوز : د ساپي پښتو څېړنو او پراختيا مرکز

کمپوزر : الهام الدين " گوهر اندیش "

د کمپوز ځای : د میرزاخان او احمدزی کمپوزنگ

سنتر گل حاجی پلازه اطاق نمبر 208

یونیورسټي روډ پېښور تلیفون 853549

د چاپ کال : 1382 هـ ش

تصحیح او چاپ چارې : د ساپي پښتو څېړنو او پراختيا مرکز

فکس تلیفون 5704506-091

د لوی خدای په نامه

سر یزه

د افغانستان د تاریخ یوه په زړه پورې غوره او سپېڅلې برخه پر احمد شاه بابا او د هغه پر اولادې پورې اړه لري، د افغانستان د تاریخ دغه دوره د خپل ارزښت له مخې ډېره ځانگړې بڼه او خاص ځانگونه لري

په دغه تاریخي دوره کې د افغانستان او د هغه د گاونډیو هیوادونو تر منځ اړیکه او ځینې نور خاص موضوعات د دغې دورې ارزښتناکه خزانه ده، چې د افغانستان د تاریخ په پاڼو کې ځای شوې ده او د پوهانو د توجه وړده د احمد شاه بابا او د هغه د اولادې د پادشاهۍ او ددوی د واکمنیو په باره کې بهرنیو او داخلي پوهانو ډېرې زیاتې غوره په زړه پورې او ارزښتناکې څېړنې کړې دي، چې هره تاریخي څېړنه په خپله برخه کې ډېره باوري او ددوی د ژوند او پاچاهۍ د حال په برخه کې بې سارې بیلگې دي او زموږ د هیواد د ملي تاریخ په څېړنه کې یو ځانگړی باب او څپرکی دی، چې د تاریخ پوهانو د څېړنو له امله په ښه شان سره جوت شوي او د خاص تاریخي ارزښت درلودونکی دی

زه د خپلې دغې تاریخي څېړنې په باب ددغه ټکي یا دونه کوم چې:

دغه تاریخي څېړنه یوازې او یوازې د تیمور شاه او د هغه د پادشاهۍ په باره کې ده پوهیږم، چې د تاریخ پوهانو له پاره به په سین (سیند) کې د څاڅکي په شان وي، دا ځکه، چې زه د تاریخ سره دومره آشنایي او بلدیت نه لرم، خو کوم هدف، چې په دغې کوچنۍ او مټکۍ تاریخي څېړنې په برخه کې تر نظر لاندې نیول شوی هغه د تیمور شاه د پاچاهۍ او دده د پاچاهۍ په اداري، نظامي او ادبي تشکیل او د قام د مشرانو سره دده کړنه راجوتوي، چې تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې دغه شان یوه ځانگړې څېړنه، چې تحقیقي بڼه ولري په دې باب تر سترگو شوې نه ده په دغه تحقیقي څېړنه کې له ډېرو معتبرو او لوړو ماخذونو لکه (سلطاني تاریخ، سراج التواریخ، درانی تیمورشاه، عروج بارکزیایي ها، رجال ورویدادهای تاریخي احمدشاه، بالاحصار وپیش آمدهای تاریخي، د پښتنو تاریخ، پښتانه د تاریخ په رڼا کې، د کابل د سلطنت بیان او افغانستان) څخه استفاده شوې ده، چې د دغو ماخذونو بشپړه پېژندنه د مجموعې په آخر کې پوریکه څرگنده شوې ده دا بیخي جوته ده، چې هر افغان په خپل کلي او د خپل ماحول په شرایطو او هم د خپل لوی چاپیریال په هسکو ټیټو کې رالوئېږي؛ نو دیته اړ دی، چې د خپل ژوند، کلي او د هیواد د تیر، او سني او راتلونکي تاریخ په باره کې خامخا یو څه اوري، زده کوی یې او خاصه آشنایي ورسره پیدا کوي، دا دژوند غوښتنه ده او د هر چا سره مله او ملگرې ده

ددې خبرې غوره او پوریکه مفهوم او مانا داده، چې هر څوک له خپل ژوند او تاریخ سره مینه او علاقه لري دا هم بیخي جوته او منلې خبره ده، چې هر چا ته خپل وطن، کور، کلی او خپل تېر او اوسنی تاریخ خوږ او ډېر په زړه

پورې بریښي او خاصه مینه ورسره لري ، چې د خپل تېر او اوسني تاریخ سره څه نا څه آشنا شي او د خپل وطن او د پلرونو او نیکونو له ژوند او سربښندنې نه خبر شي، چې زموږ د خاورې او پلرو تاریخ څه شان و ؟ او څه ټیټې او جگې د پېړیو په اوږدو را اوږدو سره په کې راغلي دي

د سريزې په پای کې په ډاگه سره وایم : کوم څه ، چې په دغه مجموعه کې د دراني تیمور شاه د ژوند او د هغه د پاچاهۍ د وخت په برخه کې را غونډ کړل شوي دي ، د غور چاڼ بڼه لري او دده د زمانې د راڅرگندیدو کوچنۍ هنداره گڼل کېدای شي ، چې په پښتو ژبه د یوې څېړنې او تحقیق په توگه له دغې کوچنۍ تاریخي موضوع څخه د علم او تاریخ پوهان ، چې ما د وس او توان په اندازه کښلي څه تته غوندې رڼا وويني ، باور لرم، چې د تاریخ د ځانگې نور پوهان به د تیمورشاه د دورې هر اړخیز انځور په راتلونکې کې وکاروي او دا تاریخي لړۍ به په پښتو ژبه بشپړه کېږي

زه د خپلې دغې تاریخي څېړنې په چاپ او خپراوي کې د پښتو ژبې د زړور مینه وال ، فرهنگي او د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز د مؤسسې ښاغلي امام الدین ساپي څخه ډیره مننه کوم ، چې د کمپوز د لگښت ترڅنگ یې دا کتاب په وړیا توگه چاپ او خپور کړ

لوی خدای (ج) دې ستر اجرone ورپه برخه کړي

په درنښت

سر محقق علي محمد منگل

علومو اکاډمی – کابل

لومړنی څپرکی

د تیمور شاه په وخت کې د افغانستان حال

اعلیحضرت احمد شاه بابا(رح) د خپل سلطنت په (26) کلنه دوره کې نه یوازې گران افغانستان خپلو طبیعي سرحدونو ته ورساوه ، بلکې د افغانستان کورنۍ او داخلي وضع یې هم تر ډېره سمه کړه ، قومي شخړې او ترېنگۍ یې پای ته ورسولې او خپلو فتوحاتو ته متوجه شو ده د مرکزي حکومت قوت په ټول هیواد او خاوره کې ټینګ کړ او هیواد یې د کارونو او چارو د اسانتیا د پاره په ولایتونو او حکومتونو ووېشه . هر ولایت به د یووالي له خوا اداره کیده منظم عسکري تشکیلات یې جوړ او برابر کړل ټولو خلکو په تیره بزرگانو د مالیې ورکولو ته کلکه غاړه کېښودله او دولتي خرڅونې (خزانې) یې ترې ډکې کړې لنډه دا، چې د حکومت داخلي او خارجي وضع یې په ډېرې آرامۍ او هوسایۍ سره دده پر ځای خپلو راتلونکو کیناستونکو او اولادې ته برابره کړه ، خو دده د پادشاهۍ زمانه په جنگونو او عسکري سوقیاتو کې تېره شوه مگر راتلونکوي وخت ته یې د خپلې اولادې د پاره آرامه لار پرانستلې وه

د تیمور شاه په زمانه کې دغه ارته لویه سیمه ، چې د افغانانو گډ کور دی په هماغه بڼه پاتې شوه او کوم ارتوالی یې ونه کړ د دراني تیمور شاه تدبیر او اراده دا وه ، چې دغه نیول شوي ملکونه او افغانستان طبیعي سرحدونه تر خپلې وسې پورې وساتي د تیمور شاه د ارادې علتونه چې ولې یې د خپل پلار (لوی احمد شاه بابا) په شان څه پرمختګ ونه کړ په دې څپرکه کې به ، چې دده د زمانې او وخت د پاره په نظر کې نیول شوې ده ، جوت کړای شي

د تیمور شاه لنډه پیژندګلوي:

الف : د پادشاهۍ د ټاکل کیدونه دمخه (د وړوکوالي- ځوانۍ) وخت :

شهزاده تیمور شاه د اعلیحضرت احمد شاه بابا دویم زوی او په (1100هـ) کال کې پیدا شوی دی (1) دده د پیدا کیدو او زېږیدو ځای د ایران ما زنداران په اتفاق ښودل شوی دی

څه وخت چې احمد خان (لوی احمد شاه بابا(رح)) د نادر شاه افشار له خوا څخه د مازنداران په ماموریت وگومارل شو د خپلې کډې او خېلخانې نه پرته د ابدالیو د قام څلور زره تکړه سواره هم له ده سره مله او ملګري وو په دې ځای کې د احمد خان ماموریت اوږد شو او په (1100 هـ ق - 1742) کال کې یې همدلته شهزاده تیمور پیدا شو(1) احمد خان چې د مازندران د ماموریت له پاره د نادرشاه افشار له خوا ټاکل شوی و؛ نو دده دغه ماموریت په دې ځای کې تر 1160 کال پورې دوام وموند ددې پورته یادونې او نظر په خلاف ظفر کاکا خیل په خپل کتاب (پښتانه

د تاريخ په رڼا) كې ليكي ، چې شهزاده تيمور شاه په (1746ع) كال كې په مشهد كې پيدا شوى دى په دې ترتيب دده د زېږېدو په باب د مورخينو تر منځ د نظر اختلاف ليدل كېږي

د احمد خان ددغه ماموريت په وخت كې كله ، چې د مشهد په فتح آباد كې د ايران د سردارانو په سلا او مشوره نادر شاه افشار د جمادي الآخر د مياشتې په يوولسمه د يکشنبې د شپې په نيمه نيمايي (پخه شپه) كې ووژل شو احمد خان تر لنډې جگړې وروسته چې د ايران له مشرانو سره يې وكړه د مشهد له فتح آباد نه كندهار ته د خپلې كډې ، ماشومانو او ملگرو سره را روان شو احمد خان په دې پېښه كې د نادر شاه افشار د حرم ساتنه د پښتني پت له مخې په ډيره كلكه مېړانه سره وكړه د نادر شاه ميرمنې د احمد خان ددې لوى خدمت په بدل كې هغه ته د كوه نور قيمتي الماس ، چې د محمد شاه گورگاني له خوا ددې مېړه (نادر شاه افشار) ته وركړ شوى و ، وروبخښلو(1) شهزاده تيمور په اووه كلنۍ كې د خپل مېړني پلار او گرانې مور سره كندهار ته راغى كله چې ، د تيمور پلار (احمد خان) او نور افغاني مشران كندهار ته راوگرزېدل سمد لاسه يې د مشر په ټاكلو لاس پورې كړ ، نهه (9) جرگې د مشر او مشرۍ د ټاكلو د پاره وشوې ، له نهمې جرگې وروسته د ټولو مشرانو په خوښه او په تېره د حاجي جمال خان په پوره پاملرنه احمد خان د افغانستان په پادشاهۍ وټاكل شو او د بخت ستورى يې وځلید ، صابر شاه ملنگ د غنمو وړى د احمد خان په سر كې و تومبه ، د تيرې يو تخت يې جوړ كړ احمد شاه يې پر هغه كيناوه او ورته ويې ويل : دا تخت ستا سلطنت دى او ته پادشاه يې(2) احمد شاه بابا د تيمور د عمر په اووه كلنۍ كې د گران افغانسان د سلطنت واگې په لاس كې واخيست شهزاده تيمور په پنځلس كلنۍ كې د خپل پلار (لوى احمد شاه بابا) سره د هند د نيولو او يرغلونو په وخت كې ملگرى و ، او احمد شاه بابا په 1170ق كال كې د خپلو فتوحاتو په لړ كې د جمادي الاول د مياشتې په اوومه نيټه ډهلي ته ورسيد ، دلته يې ديوې مياشتې له تېرېدو وروسته گوهر نسا بيگم د عزيزالدين مغلي لور خپل ځوان زوى شهزاده تيمور ته نكاح كړه دا د شهزاده تيمور دوهم واده و ، چې تر پنځلس كلنۍ پورې يې په نصيب شو ، احمدشاه د خپلې نړور دواوه د مراسمو د تېرېدو نه وروسته ډهلي عزيزالدين محمد ته پرېښود(1)

څه وخت چې احمدشاه بابا له هند نه بېرته افغانستان ته د راستنېدو خيال وكړ او د راتگ په وخت كې كله ، چې لاهور ته راوړسېد؛ نو خپل ځوان زوى شهزاده تيمور يې چې ډېر حليم ، نرم او د ښه سلوك څښتن و او د خپل پلار اعتماد يې حاصل كړى و؛ نو د لاهور ، ملتان ، كشمير ، تې ، پنجاب او نورو ډېرو سيمو د والى په حيث يې مقرر كړ ، سردار جان خان ايوب زى پوپلزي يې د هغه د مرستيال په توگه وټاكه ، چې له زوى سره يې په كارونو كې مرسته وكړي د خورشيد جهان د كتاب ليكوال د تيمور شاه د ښوكړو وړو او نيكو خويونو په برخه كې ډېره ستاينه كړې ده او زياته وي چې : " ده د خپل ماموريت په وخت كې له خلكو سره ډيره نرمه وضعه او ښه چال چلند درلود " شهزاده تيمور شاه هند ته د دوهم ځل تگ نه وروسته (د خپل پلار سره د پاني پت د جگړې د تماميدونه وروسته) د لوى شاهنشاه (احمد شاه) سره كندهار ته راستون شو او د رسېدو سره سم د هرات د والى په حيث وټاكل شو(1) دى

تر هغه وخته پورې د هرات والي و، خو، چې د پلار د مړينې نه وروسته د افغانستان د پادشاهۍ پر تخت د خپل پلار په مخکنۍ اشارې سره کيناست

ب: پر تخت کيناستل:

اعليحضرت احمدشاه بابا د خپلې مړينې نه د مخه د هغه لياقت او ځيرکۍ له مخې، چې په شهزاده تيمور کې يې ليدله؛ نو د نورو زامنو څخه يې هغه د سلطنت د چارو د اجرا د پاره وړگانه، له دې کبله يې د هغه د وليعهد کېدو اشاره په خپل ژوند کې کړې وه کله، چې لوی احمد شاه بابا مړ شو شهزاده تيمور په هرات کې و(2) وزير شاه ولي خان د وخت نه استفاده وکړه او خپل زوم شهزاده سليمان يې په کندهار کې پر تخت کيناوه د وخت ځينو غټو مشرانو، چې د احمد شاه بابا وصيت يې د شهزاده تيمور د پادشاه کېدو د پاره د هغه له خولې اورېدلي و؛ نو د وزير شاه ولي خان په دې کار خواشينی شول او د شهزاده سليمان پادشاه کېدو ته يې غاړه کېښېښودله دوی

د کندهار نه ووتل او د هرات لور ته د شهزاده تيمور ليدلو ته ورغلل، تيمور، چې د پلار له مرگ نه خبر شو ډېر غمجن و د وزير شاه ولي خان دې کار او شوم پلان، چې د خپل زوم په برخه کې يې سرته رسولی و، تيمور شاه را جگ کړ، د هرات خلک، چې زيات يې هزاره او ايماق وو، ځانته راوبلل هغوی ته يې وويل: زما پلار لوی احمدشاه بابا زه په خپل ژوند کې د پادشاهۍ د پاره ټاکلی وم اوس، چې هغه مړ دی، وزيرشاه ولي خان زما ورور شهزاده سليمان، چې دده زوم کيږي په تخت کينولی دی، زما د پلار خزانې يې ټولې په خپل واک کې نيولي دي، آيا له دې غاصب نه زه د تخت او سلطنت د نيولو حق لرم که نه؟

د شهزاده تيمور له دې خبرو وروسته د هرات خلکو د خپل والي د ښه چلند له مخې، چې تر اوسه يې د ولايت چارې په غاړه درلودلې په يوه خوله هغه ته وويل: ته حق لرې، چې د سلطنت چارې په خپل لاس کې ونيسي او پر تخت کېښې، موږ ټول ستا مله او ملگري يو د خلکو له منځ نه شيخ يحيی، چې لوی عالم و را پور ته شو او د هغه وخت سلطنتي توره يې د شهزاده په څنگ کې ځوړنده کړه او ټول افغاني قامونه د هغه په مرسته او ملاتړ ودرېدل له لږې مودې وروسته شهزاده تيمور په ډېره بېره د خپل لښکر سره د کندهار لور ته حرکت وکړ او د بکوا د دښتې د لارې د کندهار احمدشاهي ښار ته له خپلو لښکرو سره ننوت(1)

وزير شاه ولي خان، چې د خلکو زياته مينه د شهزاده تيمور د پادشاه کېدو د پاره وليدله؛ نو د هغه مخې ته د هر کلي د پاره ورغی، مگر څنگه، چې شهزاده تيمور د قام د لويانو تر زيات تاثير لاندې راغلی و، وزير شاه ولي خان يې مړ کړ او د هغه په ټولو خدمتونو يې سترگې پټې کړې (د قام د مشرانو تر منځ د سليمان د پادشاه کېدو په اثر زيات اختلاف پيدا شوی و، چې د موضوع په ارتباط به جوت کړای شي) دی ددې لوی سړي د وژلو نه وروسته کندهار ته په ډاډه زړه ور دننه شو، شهزاده سليمان، چې پوه او هوښيارو او په دې پوهېده، چې تيمور له ما څخه

هوشيار دی ، لياقت لري او له بلې خوا يې هيله درلودله ، چې د ورونيو د وژلو دوره پيل کړي؛ نو د سلطنت او تخت د چارو نه يې لاس په خپله واخيست او هغه و ، چې تيمور شاه د افغانستان پادشاه شو (2)

تيمور شاه د خپل ورور شهزاده سليمان په دې نيك او شريف حركت او كار ډېر خوشاله شو ، تر څو ، چې سليمان ژوندی و تيمور شاه د هغه عزت او احترام كاوه، په دې ډول سره تيمور شاه د افغانستان په تاريخ كې د خپل پلار نه وروسته په (1773ع) كال كې د افغانستان د سلطنت پر تخت كيناست (1)

د شهزاده سليمان د پادشاه كېدو ، د وخت او مودې په برخه كې ، چې څومره وه ، د احمد شاه بابا د مړينې او له هرات نه كندهار ته د شهزاده تيمور تر راتلو پورې صحيح او سم معلومات نشته ، چې د ده د پادشاهۍ وخت ترې جوت شي ، خو (د شهزاده سليمان استاذ ملا پيرمحمد كاكړ ، چې د پښتو ژبې يو گرامر يې د معرفت الافغاني په نوم د خپل شاگرد شهزاده سليمان په نوم اهدا كړی دي) د ملا پير محمد كاكړ د دغې اهدا د نظمونو له بيتونو څخه جوتيږي ، چې د سليمان د سلطنت او پادشاهۍ په وخت كې يې ليكلي دي (2)، چې د سلطنت موده يې له درو مياشتو نه زياتيږي

د پير محمد كاكړ هغه اشعار چې د خپل شاگرد د پادشاهۍ په باره كې يې كښلي دي دا دي:

پس له حمده له دروده

شاه سليمان دحکم نمر دی

د شاه تخت سليماني دی

زېب زينت دی شاه د علم

په ميدان د جنگ هم شېر دی

صاعقه د ده د قهر

پښتانه ور باندي شاد شوه

شاه زاده د علم کان دی

د دولت يې زه دعا کړم

څو امکان د بقا وینه
چې عالم باندې روشن دی
شوه د شاه مدحه مقصوده
کل عالم پرې منور دی
عجب لطف یزداني دی
سیال یې نشته څوک په حلم
د اعدا په حق شمشېر دی
ورانوي د دښمن شهر
له همه غمه آزاده شوه
نن رونق د درست جهان دی
دبخت خواست یې تل له خدا کړم
دا آفتاب دې رب لرینه
تمام ملک په ده گلشن دی)1

د تیمور پادشاهی :

لکه چې د مخه اشاره وشوه اعلیحضرت تیمور شاه د خپل پلار غازي اعلیحضرت احمد شاه بابا په وصیت او د سردار عبدالله خان پوپلزي دیوان بیګي او نورو مشرانو په ملاتړ او پلوي په کال (1186ق او 1773ع) کې د درانیو د قام د دوهم پادشاه په حیث پر تخت باندې کیناست او د افغانستان خپلواک پادشاه شو

د پایتخت نکلول:

اعلیحضرت تیمور شاه دسلطنت د کیناستو نه څو میاشتې وروسته خپل پایتخت له کندهار نه کابل ته ځکه نقل کړ چې

کابل ډېره ښه او معتدله هوا درلودله

د تجارت له کبله یې ډېر زیات اهمیت درلود

د سیاست له مخې یې هند ته د نږدېوالي له امله زیات اهمیت درلود

له ټولو څخه ډېره غوره دا وه ، چې اعلیحضرت تیمورشاه په دې کار سره غوښتل ، چې د کندهار د خانانو ته به په هوسا او آرامه سره حکومت وکړي او د هغو له حملو او یرغلونو څخه به بچ او په څنگ وي (1)

تیمورشاه پوهېده ، چې په کندهار کې په آرامه سره حکومت کولای نه شي ، دا ځکه د احمد شاه بابا د سلطنت او لویې امپراتورۍ په ځلانده دوره کې درانیان په اقتصادي ، سیاسي او نظامي لحاظ د نورو قومونو نه ډېر غښتلي او ممتاز شول ، ددې علت دا و ، چې له یوې خوا دوی ته تر نورو قومونو زیاته تنخوا (معاش) مقررې و او له بلې خوا د عسکري خدمت په مقابل کې د ډېرو ملکونو او کروندو مخکو خاوندان وو او هم یې د فتوحاتو په لړ کې ډېرې ولجې تر گوتو کړې وې (1)

د دغو ټکیو له مخې درانیان دومره غښتلي او قوي شوي وو ، چې خپله حکومت ته د وېرې او خطر لوی خنډ او سرچینه وو ، تیمورشاه ، چې د دوی له راتلونکيو احتمالي یرغل او حملې نه ډاریده ، کندهار یې پرېښود او مرکز (پایتخت) یې کابل وټاکه چې په دې ډول یې ځان لږ څه آرام او ډاډه حس کړ پر تخت له کیناستو وروسته د تیمورشاه لومړنۍ غلتي دا وه ، چې هغه خپله دارالخلافت د کندهار نه کابل ته نقل کړه ، ددې پېښې علت دا و ، چې د کندهار د خلکو نه د سلیمان میرزا په ملګرتیا خپه شوی و له همدې کبله یې کندهار پرېښود چې کندهار د درانیو مرکز و د دراني تیمورشاه په زړه کې دا شک و ، چې دراني زړور ، زورور او په شمېر کې ډېر دي ، کله چې دوی یوه پادشاه ته اتفاق وکړي هغه د تخت نه کوز ولی او ایسته کولای شي (2)

تیمورشاه د خپل پلار په خلاف د حکومت ډېرې غټې څوکۍ پرته له پښتنو نورو مشرانو ته په واک کې ورکړې ، دا هغه خلک وو چې ډېر لږ یې پښتانه وو ، په دې ډول سره تیمورشاه هغه تر خپل احسان لاندې راوستل په دغو مشرانو کې لومړنی سړی قاضي فیض الله خان و ، چې د شاهي فرقې مشري یې په غاړه واخیسته (1)

د ظفر کاکا خیل په قول اعلیحضرت تیمورشاه عبدالطیف خان د محصول د ټولولو افسر او د قاضي عطاوالله په قول د وزیر په حیث وټاکه ، تیمورشاه خپل ساتندوی او محافظ فوځ د اسحاق زیو څخه جوړ کړ ، چې دا د درانیو یوه خواړه او کمزورې قبيله وه تیمورشاه له دوی سره د قزلبا شو (12000) دولس زره کسيز فوځ هم ملګره کړ تیمورشاه د خپل سلطنت په لومړیو وختو کې د پښتنو ولسي او بې قاعدې لښکر ، چې اعتماد یې ورباندې نه کاوه ږنگ او لرې کړ ددې پر ځای یې یو منظم تنخوا خور لښکر جوړ کړ په دې توګه سره تیمورشاه د پردیو په ملګرتیا

د قام له سردارانو او مشرانو سره خپلې اړیکې ورو ورو پرې کړې (2) دغو کارونو په سرته رسولو سره تیمور شاه د پښتنو په فکر یو پردی او بېگانه پادشاه وگڼل شو او پښتانه یې له شکه د هغه نه ډېر زیات خواشیني او ناراضه شول

تیمور شاه او قامي مشران:

څه وخت چې تیمور شاه د افغانستان په پادشاهی وټاکل شو ، ده د قام مشري د حاجي جمال خان زوی سردار پاینده خان ته وسپارله ، نوموړي سردار د تیمور شاه په گټه او لنگه (خوا، طرفداري) د درانیو بلوا، چې د شاولي خان په لمسون رامنځ ته شوې وه شنډه کړه په دې لنډ او حساس وخت کې د احمدشاه بابا تره عبدالخالق خان هم غوښته ، چې د افغانستان پادشاه شي، خو هغه ډېره زر ماتې وخوړه او د ماتې له خوړلو سره یې سمدلاسه ونیو او په دواړو سترگو ږوند کړای شو ظفر کاکا خیل په دې هکله په خپل کتاب "پښتانه د تاریخ په رڼا کې" لیکي او وایي چې : د تیمور شاه د پادشاهی د بې نظمۍ یو علت د مشرانو مناسبات او بل هغه قیامونه او بغاوتونه وو ، چې د هېواد په منځ کې را پیدا شول ددغو پېښو په نتیجه کې دده د سلطنت شېرازې کمزورې او د اومړي تار په څېر سستې شولې

مونږ د مخه دې ټکي ته اشاره وکړه، چې د احمد شاه بابا له مرگ نه وروسته تیمور شاه د هېواد په کورنیو چارو کې له ډېرو خنډونو او رېږونو سره مخامخ شو د تاریخ له پاڼو نه دا په ډاگه جوتیږي ، چې په دغه وخت کې درانیان په اقتصادي او سیاسي لحاظ د احمد شاه په پوره پاملرنه ډېر غښتلي او قوي شوی وو) 1 (

تیمور شاه د مشرانو د خوارولو او کمزوري کولو له پاره له ډول ډول چالونو او لارو نه کار واخیست همدا وجه وه ، چې د تیمور شاه د سلطنت په لومړیو وختو کې داسې پېښې را پیدا شوې ، چې دده او قام د مشرانو تر منځ اړیکې یې لنډې او پرې کړلې ددې له پاره ، چې دغې موضوع ته په ښه شان ورننوزو دابه ښه وي ، چې همدا پېښې تر پوره څېړنې لاندې ونیسو

تیمور شاه او وزیر شاولي خان:

څه وخت ، چې د لوی احمدشاه بابا رنځورتیا او ناروغي سخته شوه او په دې پوه شو، چې دې اځل (مرگ) له غشي نه شي روغیدای ؛ نو خپل وزیران او لوی مخور یې ځانته راوغوښتل او هغوی ته یې وویل : چې زه خپل زوی شهزاده تیمور د سلطنت په تخت او تاج باندې کینوم او خپل ولیعهد یې گڼم) 1 (

د احمد شاه بابا له دې نظر سره ډېرو وزیرانو او امیرانو خپله خوښه او رضا څرگنده کړه، خو ځینو ته په دې ټکي شک پیدا شو او پلمه (بهانه) یې جوړه کړه، چې ولې اعلیحضرت احمد شاه بابا له موږ نه په دې برخه کې مسلات او سلا ونه غوښتله؟ بل ټکی دا، چې ولې احمد شاه بابا شهزاده سلیمان ولیعهد نه کړ؟

لوی احمد شاه بابا، چې ډېر ناروغ و ددوی د قناعت دپاره یې داسې وویل:

"زما مطلب او هدف له دې کار نه یوازې او یوازې د ولس او خلکو خیر دی دا، ځکه، چې تیمور زما په ژوندانه کې ډېره پوهه، لیاقت او کفایت له ځانه څرگند کړی او د ښې ارادې خاوند دی شهزاده سلیمان یو سست طبیعت او بې رحمه کړاړ زړه لري، چې د بلوا او پتنو د کړارولو په چل او تدبیر باندې نه پوهیږي دده د ظلم او ستم نمونه د سردار ذال بیګ خان افغان مرګ دی، چې دا زما د پاره ښه په زړه پورې مثال دی نو ځکه دی د ولیعهدۍ وړ نه دی) 1

د احمد شاه بابا له وینا وروسته د قام مشران پرته له وزیر شاولیخان او دده له ملګرو نه په دې اهم کار خوښ او راضي شول د وزیر شاه ولي خان ملا تر د سلیمان له پاره د هغه د خپلوۍ له کبله وه ځکه شاه ولي خان خپله لور شهزاده سلیمان ته ورکړې وه په دې وخت کې دده دا ډېر ټینګار د خپل زوم د پاره د قام په مشرانو، لویانو او سردارانو باندې بد ولګېد او له ده څخه یې طبیعت او مخ وګرزېد د دغو مشرانو له ډلې نه مدد اسحق زی له ده څخه بېل او شهزاده تیمور ته ورغی او له دې سترګو لیدلی حال او پېښې نه یې زور په زور پوره خبر کړ د مدد اسحق زی له خولې څخه څه وخت، چې تیمور شاه د وزیر شاولي خان او خپل ورور شهزاده سلیمان په دغه کار او عمل باندې خبر شو، نو بې له درنګ نه یې په هرات کې د عالمانو، شیخانو، رئیسانو او نورو لویانو یوه درنده جرګه راغونډه کړه او هغو ته یې وویل چې: "زه خپل پلار په خپل ژوند کې ولیعهد وټاکلم، اوس، چې هغه جنت پناه مړ شوی او دا بد له پاره یې سترګې له موږ پټې کړي دي وزیر شاه ولي خان زه له سلطنت نه وشرلم او زما پر ځای یې شهزاده سلیمان، چې له مانه کشر او وړوکی دی د سلطنت په څوکی او شاهي تخت باندې کېږولی دی همدا اوس یې په کندهار کې زما د پلار په خزانو (خورځونو) خېټه اچولې او په خو شال زړه یې ډډه پرې وهلې ده؛ نو اې زما وطنوالو! تاسې سلا راکړئ، چې زه ددې غاصب څخه د سلطنت د نیولو حق لرم که نه؟" 1

د تیمور ددغې ونیا نه وروسته د هرات خلک له ده سره ودرېدل او د کندهار په لور را روان شول د تیمور له راتګ نه، چې د قام مشران خبر شول د هغه د ملاتړ د پاره ودرېدل، چې دغه حال به پرلپسې په وروسته کړښو کې څرګند کړای شي

له تیمور سره د عبدالله خان دېوان بیګي مرسته:

د شهزاده سلیمان او شهزاده تیمور شاه د تخت کیناستو په خبرو کې شاه ولي خان د قام د نورو مشرانو د خوښې ، رضا او موافقې نه پرته د خپل قدرت او قوت په لاس سلیمان پر تخت کیناوه ، دده تر ټولو تر بگنو او مخالفو کسانو نه مخکې د پوپلزیو مشر او رئیس عبدالله خان دېوان بیګي په ډېره میرانه ددغه اقدام د شنډولو د مخنیوي د پاره ودرېد څه وخت ، چې سلیمان د تیمور له راتګ نه خبر شو نو یې له وزیر شاه ولي خان (خپل خسر) سره سلا او مشوره وکړه دواړو په ګډه سره دا غوره وګڼله ، چې څو یا بوګان په اشرپیو (پیسو) بار د دوست محمد خان تر مشرۍ لاندې کلات ، ته ، چې د غلزیو استوګنځی و ، ولېږل شو ، چې په دغه ډول له هغه ځای څخه د پیسو په زور ورسره مرسته وشي د دوست محمد خان بل ورور ، چې شېر محمد خان نومېده هغه یې د بلوچستان و خواته ولیږه ، چې د هغه ځای نه هم کومک وغواړي کله ، چې سردار عبدالله خان دېوان بیګي د وزیر شاه ولي خان په فکر او شوم نیت پوه شو ؛ نو ورو ورو یې خپل ملاتړي (ملګري) له کندهار څخه وایستل او خپلو کورونو ته یې ولېږل دیوان بیګي د شهزاده تیمور په ملاتړ او لنگه کولو په ډېره ټینګه سره د وزیر شاولي خان نه مرور شو او ددې کار د شنډولو په فکر کې شو د وزیر شاه ولي خان زوی دوست محمد خان کله ، چې د تیمور شاه له راتګ نه کندهار ته خبر شو سمدلاسه د عبدالله خان دیوان بیګي کور ته دننوتې او عذرکولو په نیت ورغی دیوان بیګي په ظاهره له هغه سره ډېر ښه وضعیت وکړ ، خو په پټه او باطن کې یې خوتنه په دې وګومارل ، چې هغه د خپل قام نه د باندې پرې نږدې او نظر بند یې وساتي ، د دوست محمد خان مور ، چې د خپل زوی له نظربند کېدو څخه خبره شوله سمدستي او بې له درنګ نه یې خپل میره (شاولي خان) په دې مجبور کړ چې دی له خپلو دوو نورو زامنو شکورالله خان او آزاد خان سره د عبدالله خان دیوان بیګي کور ته دروغې او سلا دپاره ورشي

وزیر شاولي خان څه وخت ، چې د خپلو دوو زامنو او دوو خوریونو سره د دیوان بیګي کره ورسېد ، سمدلاسه د دیوان بیګي له خواته ، بې له دې ، چې خبرې ورسره وکړي ، بندیان شول د بندي کېدلو نه یې وروسته ټول شهزاده تیمور ته په ډېره مینه او خوشالۍ ور واستول تیمور ، چې د وزیر شاولي خان نه ډېر کلک خپه ، خواشینی او اندېښمن و؛ نو انګو خان نامی یې په پټه سره چې د وزیر شاولي خان ډېر سخت او سړ تیری تربور و دده او د هغه د زامنو د وژلو د پاره وګوماره انګو خان ، چې په خپل ژوند کې دا ورځ له خدایه غوښته د اختر د ورځې په شان ورته خوشاله شو او دا کار یې په ډېر مینه او خوښۍ سره تر سره کړ؛ نو یې د وزیر شاولي خان او د هغه په زامنو خپله خوا یخه او درې واړه یې یو ځای ووژل (1) انګو خان بې له شکه د دوی وژلو ته دومره تېری و ، چې د هغو خوارو په سرو وینو یې خپل لاسونه په ډېرې خوښۍ سره د نکریزو په څېر رنګ او سره کړل د وزیر شاه ولي خان د وژلو سره سم د هغه دوه خوریونه د اسلام خان په لاس په هماغه ګړۍ کې یو ځای ووژل شول (2) که لږ ځیر شو وینو ، چې د خپلوۍ د پیوند له امله وچ او لامده دواړه یو ځای سره وښول او له بلې خوا د وزیر شاه ولي خان وژلو د قام د مشرانو تر منځ د خپګان او مخالفت اور لا پسې تازه کړ

تیمور شاه او حافظ شېر محمد خان (د وزیر شاولي خان زوی):

د تیمور او سلیمان د تخت کېناستو په موضوع باندې کله ، چې وزیر شاولي خان د نورو مشرانو څخه خوا بدی شو؛ نو د تیمور د نه پادشاه کېدو د پاره یې خپل کونښنونه پیل کړل، لکه ، چې د مخه مو وویل شېر محمد خان د خپل پلار له خوا څخه د مرستې او کومک د پاره نصیر خان بلوڅ ته ولېږل شو دی د څه مودې د پاره هلته پاتې و او هڅه یې کوله ، چې د پلار د ملاتړ د پاره خلک پیدا کړي ، مگر لکه ، چې ولېدل شول تیمور شاه د رارسېدو سره د دیوان بیګی په مرسته دده پلار ، وروڼه او د پلار خوریونه مړه کړل ؛ نو هغه له وېرې هلته پاتې شو تیمور شاه ، چې د شېر محمد خان له وېرې او اړودوږ د پېښېدو نه بېغمه نه و؛ نو ددې بلوا د پای ته رسولو په غرض یې نصیر خان بلوڅ ته یو پیغام ور واستاوه او له هغه څخه یې د شېر محمد خان د بېرته ستنېدو غوښتنه کړې وه نصیر خان بلوڅ، چې غیرتمن سړی و د شیرمحمد خان د لېږلو او استولو نه بیخي ډډه وکړه ، دده دا کار ددې د پاره و او پوهېده ، چې که چېرې سمدلاسه شېر محمد خان د تیمور شاه لاس ته ورشي ؛ نو دا به هم خامخا د هغه پلار او وروڼو په څېر مړ کړي) 1 (

د وخت په تېرېدو سره کله ، چې شېر محمد خان ته دا جوتنه شوه ، چې تیمور شاه په کابل کې دی ؛ نو یې دا وخت د ځان د پاره غنیمت وګاڼه د خپلو ملګرو او لښکر سره له بلو چستان څخه راووت او کندهار ته راستون شو، شېرمحمد خان، چې هوښیار او ځیرک سړی و په کندهار کې یې د تیمور شاه په ګټه د عبدالخالق خان ورور ته ، چې د تیمور شاه پر ضد درېدلی و کلکه ماتې ورکړه حافظ شېر محمد خان یوه عریضه د خپلو جرمونو د عفوې او بښنې په غرض جوړه او ترتیب کړه، د شهزاده همایون په شاهدهۍ او کلک ملاتړ یې تیمور شاه ته ور واستوله) 1 (

شهزاده همایون د حافظ شېرمحمدخان صداقت ، مېړانه، مرسته او ملاتړ د عبدالخالق د ورور په پېښه کې خپل پلار ته په یو په پوره ډاډ څرګند کړ کله ، چې شېر محمد خان ته موقع په لاس ورغله او د تیمور شاه سره یې په کابل کې لیدنه او کتنه وکړه ، د هغه عریضه یې په ډېر غور سره وکتله ، تیمور شاه ، چې د نرم زړه څښتن و ، سمدستي یې هغه وېښلو او ټول هغه مال او جايداد، چې د خپل پلار (وزیر شاولی خان) د مخالفت په اثر ورځنې ضبط شوی وو بېر ته ده ته په واک کې ورکړل په دې ډول سره شېر محمد خان د تیمور شاه د ډېرو کلکو ملاتړو (ملګرو) څخه وګڼل شو) 2 (

تېمور شاه او سردار پاینده خان بارکزی:

اعلیحضرت تیمور شاه د تخت له کیناستنې وروسته سردار رحیم داد خان د حاجی جمال خان مشر زوی بارکزیو په سردارۍ او مشرۍ وټاکه ، دغه نوي مشر ته یې د خپل پلار مقام، عزت او منزلت ور وسپاره څرنگه ، چې دی یو

خودخواه، خود غرضه او بې واکه سړی و؛ نو د خپلې بې کفایتۍ او بدې رویې له امله دیوې لنډې مودې د تېرېدو نه وروسته د خپل مقام (سرداری او مشرۍ) څخه لرې کړای شو او پر ځای یې د هغه ورور سردار پانیده خان په مشرۍ وټاکل شو، دا ډېر پوه او هوښیاره سړی و او د تیمور شاه سره یې ښې مرستې وکړې او کولی یې، دا چې دده ورور سردار رحیم داد خان یې ولې لرې کړ؟ د هغه د بې اعتمادۍ او بې اعتبارۍ علتونه ډېر دي، چې موږ د مثال د پاره دې لاندې پېښې ته اشاره کوو

"سردار رحیم داد خان په خپله د پادشاه په مخ کې له شوخی او سپکوالي څخه کار اخیست، بل دا، چې د دې داسې یو بې کفایته شوخ او سپین سترګي سړي په رتبه او منصب باندې د نورو درباریانو سره څه او کینه پیدا شوه، که څه هم دارنگه خبرې د هغه وخت د درباریانو تر منځ یوه کوچنۍ خبره وه دا، ځکه، چې د یوه لوړوالی د بل د پاره تکلیف و، هر یوه غوښته چې خپل ځان، ځای او ثروت د مقام د نفوذ او زور په وجه لوړ کړي، په هر صورت دا سردار د خپلې بې کفایتۍ له امله گوښه کړی شو" (1)

د پورته ټکي د اثبات د پاره د قاضي فیض الله خان پټ تحریک او بلوا د سردار رحیم داد خان په مقابل کې زموږ له پاره پوره باوري دلیل دی قاضي غوښتل، چې د بېلو بیلو قامونو مشران په خپل منځ کې سره واچوي ده په دې پټ تحریک سره دا هیله درلودله، چې د درانیو سردارانو په لرې کېدو سره به زما مقام لوړ او اوچت شي (2) قاضي، چې په خټه او اصل پښتون نه و غوښته یې، چې پښتانه په خپلو منځو کې سره بې اتفاقه واچوي، خو، چې په دې ډول سره کمزوري او خوارشي، د قاضي دغه پټ تحریک و، چې د سردار رحیم داد خان غوندې هوښیار سړی هم تیمور شاه له مشرۍ نه لرې کړی او پر ځای یې د هغه ورور سردار پانیده خان په مشرۍ وګوماره، ددغې دورې تاریخ لیکونکي او تاریخ پوهان وايي، چې د سردار پانیده خان منځ ته راتګ هم یوازې او یوازې دده په شخصي لیاقت، پوهه او کړو وړو پورې تړلی و دی نه یوازې دا، چې تیمور شاه ته ګران و بلکې په قام او خپله ټولنه کې یې ډېر ملګري او پلویان پیدا کړي وو، له ټولو نه یې غوره دا، چې ده د عبدالخالق خان په پېښه کې د خپل ځان څخه ډېر پوخ تدبیر د هغه د شنډولو د پاره څرګند کړی و (1) دا دده تدبیر او پوخ کار و، چې د عبدالخالق بلوا (وروسته به په خپل ځای کې راوړل شي) ختمه شوه، په دې ډول ددې نامي سردار سره د تیمور شاه ډیره مینه پیدا شوې وه؛ نو تیمور شاه هم لوړ مقام هغه ته ورکړی و

تیمور شاه او سردار جان خان پوپلزی:

تیمور شاه د خپل سلطنت په وخت او زمانه کې د کورني سیاست د ټینګولو له پاره د سلیمان په څېر د غټو او لویو قامي سردارانو څخه په وېره او ډار کې و له همدې کبله یې هغه یویو له کندهار څخه د خپل حکومت مرکز ته راوبلل، خو، چې وکولای شي د هغوی له وېرې پرته د سلطنت واګې ټینګې کړي د قام له منځ نه د مشرانو رابلل او ویستل

ددې مقصد د پاره وو، چې په مشرانو قام راټول نه شي ، په دې ډول ده غټ مشران له ځان سره نږدې په مرکز او پایتخت کې ساتل اوله خپل کور ، کلي او قام نه یې گوښې او څنگ ته کړل، ده مشرانو ته د خپل پلار په شان ډېره تنخوا ورکوله ددې سره سره له بله پلوه تیمور شاه د خپل وخت ډېر لوی او غټ مشران او سرداران د فیض الله خان په تحریک ، چې د تیمور شاه په دربار کې د غټ اعتبار او منصب څښتن و په ډول ډول پلمو خوار او کمزوري کړل ، د ساري په ډول د دوی له جملې او ډلې نه یو سردار جانخان پوپلزی د حلیم خان زوی و، چې د مشهد د معاملو د ختمولو او د احمد شاه بابا مرگ نه وروسته له سکندر خان سره پېښور ته لېږل شوی و کله ، چې تیمور شاه د تخت کیناستو نه لږه موده وروسته څه آرام او ځای په ځای شو سردار جان خان سپه سالار او دده زوی سکندر خان یې د دوو بېلو بیلو فرمانونو په واسطه مرکز ته را وغوښتل ، دوی دواړه د فرمانونو د رسېدلو نه وروسته په ډېره بېره سره کابل ته راغلل د دوی د راتگ علت د وزیر شاولي خان د مرگ له امله خپگان او ملاتړ گڼل شوی دی کله ، چې را ورسېدل، له دې ځای نه زر تر زره کندهار ته ولېږل شول په لومړي سر کې دواړه ښه و نازول شول ، خو د څو ورځوله تم کېدو او تېرېدو نه وروسته سردار جانخان او د هغه ورور زمانخان د قاضي فیض الله خان په سلطنت ، چې یو غیر پښتون درباري و دواړه د تیمور شاه له خوا څخه بنديان شول ، قاضي فیض الله خان په ډېره ځیرکتیا سره تیمور شاه په دې پوه کړی و چې دوی په قام کې غټ نوم لري او بل دا، چې د وزیر شاولي خان په مرگ هم خپه او خواشینی دی ؛ نو یې بندي کول ضروري کار دی د فیض الله خان خبره تیمور شاه په ډاگ نه غورځوله څه به یې ، چې ورته ویل ، هغه منل کېدل د دوی دواړو د بندي کیدلو علت همدا وو خو په تیره د قاضي فیض الله خان او دده د ملگرو تحریک ، چې په دربار کې یې د مشرانو د ځپلو د پاره پیل کړی و مړه اور ته یې بېوزی واهه ددوی په دې کار سره یې دا ځل بېر ته هغه پخوانۍ بلوا، چې د وزیر شاولی خان د مرگ له امله د قام د مشرانو تر منځ پیدا شوې وه ، د تیمور شاه غوږو ته ورسوله ، که څه هم سردار جان خان هیڅ گناه نه درلودله او د تیمور شاه سره یې زیات اخلاص او مینه درلودله) 1 (

فیض الله خان نه غوښتل ، چې پښتانه دې آرام وي ؛ نو دده په تحریک سره په 1191 قمري کال کې سردار جانخان د پښتنو میړنی اتل په دل آرام کې د مخالفینو له خوا مسموم شو او ددې مسمومیت په اثر یې د فاني نړۍ نه د ابد د پاره سترگې پټې کړې ، دا په ډاگه جوته شوه ، چې د فیض الله خان په پټو تحریکونو سره تیمور شاه ډېر زړور او توریالي پښتانه مشران له لاسه ورکړل او هم یې دده د تحریک له مخې په خپل منځ کې سره واچول ، چې په دوی کې یې لوی درز او بېلتون را پیدا کړ

تیمور شاه او برخوردار خان:

دا میړنی افغان پښتون د هغو خانانو په ډله کې و کوم چې ، د تیمور شاه د سلطنت او په تخت باندې د کیناستونه د مخه د شهزاده سلیمان په ملاتړ د وزیر شاولي خان سره ولاړ وو برخوردار خان د لوی احمد شاه بابا په زمانه کې د لښکر په تنظیم او ترتیب گومارل شوی و او دده له غوره ملگرو څخه گڼل کېده، کله ، چې د احمد شاه بابا له مرگ نه څه موده وروسته تیمور شاه په تخت باندې کیناست ؛ نو د هغه مخالفین په تېره شاولي خان او دده ملاتړ ملگري ، چې په خپل هدف او مقصد کې بریالي نه شول ، ډېر خواشیني شول ، بر خوردار خان له هغه وخت څخه له تیمور شاه نه ډارېده او تل وېره ورسره مله وه دی پوهېده ، چې تیمور شاه په هر رنگ او وجه سره ، چې کیږي ماله منځه وړي او دی د تیمور شاه کړوته متوجه وو او غوښته یې ، چې په مناسب وخت کې هغه ته د ځان د عفوې په برخه کې څه عرض وړاندې کړي دا، ځکه دی په دې هم پوه و، چې تیمور شاه د نرم زړه څښتن دی کله یې ، چې چاته د زړه سوي او ترحم کولو مخ وړ واورې ؛ نو بې له درنگ څخه یې پخوانۍ رخې له زړه څخه ووزي او سړی بخښي برخوردار خان یوه ورځ د ځان د خلاصون د پاره داسې چاره او تدبیر وسنجولو (1) ، چې تیمور شاه له حده زیات ورباندې مهربانه شو او د هغه تېر کړه یې هېر او خورا لورېښه یې پرې وکړه ، په دې کار او تدبیر سره د تیمور شاه په نږدې ملاتړ ملگرو کې حساب شو

تیمور شاه او د عبدالخالق خان را پورته کېدل:

د تیمور شاه د پادشاه کېدو د بیان په وخت کې مو د مخه دا ټکی یاد شو، چې درانیو د عبدالخالق د ملاتړ او د هغه د پادشاه کېدو دپاره لیچې پورته کړې ، خو دا پېښه زر تر زره د حاجي جمال خان زوی سردار پاینده خان له خوا د تیمور شاه په گټه شنډه شوه:

د 1774 او 1775 کالو ترمنځ یو کلک اړودوړ د تیمور شاه د پادشاهۍ د ښکېدو د پاره پېښ شو، چې مشر یې عبدالخالق و (1) دې نامي سردار او مشر په دې لنډ وخت کې د ښکار پور د مخکو د مالیې اجاره په شپږو لکو روپیو په غاړه اخیستې وه د مالیې د راټولولو د پاره تیمور شاه شیخ عبدالطیف خان د مالیې وزیر هغه ته ور ولیږه ، چې د مخکو مالیه ور څخه واخلي او د دولت خزانې ته یې واچوي کله، چې د مالیې وزیر ور ورسېد له هغه یې د مالیې د ټولېدو غوښتنه وکړه، خو عبدالخالق خان د مالیې وزیر ته په ځواب کې وویل : " خوارې مه کوه تر اوسه پورې زر نه دي راټول شوي " د مالیې وزیر بیا بیا د مالیې د غوښتنې تاکید او ټینګار وکړ او څو تنه یې هغه ته ورولېږل او ورته ویلي یې و ، چې عبدالخالق خان ته وواياست ، چې د مالیې ورکړه ضرور ده ورلېږل شویو کسانو د عبدالخالق خان په حضور کې د مالیې د وزېر خبرې هغه ته واورولې، خو عبدالخالق خان هغو ته وویل: " مالیه نشته ، زما ځواب په دې برخه کې منفې او نه دی "

عبدالخالق خان پوهېده ، چې د ماليې وزير به زما په دې کار زما له خوا څخه پادشاه ته شکایت وکړي؛ نو يې د ځان د ساتنې د پاره د ښکارپور مخکې د پادشاه د ډار او وېرې له کبله پرېښود له او کندهار ته ، چې د درانيو مرکزو راغی، تیمور شاه هم ددې ياغي او سرکښ سړي د ټکولو له پاره څو تنه و گومارل چې هغه پیدا کړي ، څنگه ، چې ده خپل ځان ډېر ساته؛ نو هغو پیدا نه کړای شو، عبدالخالق خان په ډېره بېره او تلوار سره پر لاره تېر شوی او د کندهار مرکز ته رسېدلی و ؛ نو ځکه د تیمور شاه گومارل شویو کسانو پیدا نه کړ (1)

عبدالخالق خان ، چې د احمدشاه بابا تره او مشر سړی و کله ، چې کندهار ته را ورسېد؛ نو په کندهار کې يې د درانيو په يوه لويه جرگه او غونډه کې مشرانو ته د تیمور شاه له خوا زیات شکایت وکړ او داسې يې وویل : " تیمور شاه درانيو په ښه او درانده نظر نه گوري ، په دربار کې يې پښتانه لږ دي ډېر او د هغوی پر ځای يې دربار د نورو پستو (نرمو) ژبيو څخه ډک دی او هغه نازوي ، دا نازولي، چې په خټه پښتانه نه دي په هغو باندې پښتانه په خپل منځ کې سره وهي" په دې شېبه کې هغه مشران ، چې د وزير شاولي خان په مرگ د تیمور شاه څخه زیات خواشيني او مرور وو، د عبدالخالق خان شکایت او خبرو ته يې په ټينگه غوږ ونیو(1) او د هغه سره يې گډه پرېکړه د تیمور شاه د غورځولو او ټکولو د پاره وکړه د عبدالخالق خان د خبرو نه وروسته د هغه د ملاتړ ملگرو او مشرانو له خوا څخه دی د تیمور شاه پر ځای د سلطنت او د پادشاهۍ د مقام او تخت کیناستو د پاره په گوته او وگومارل شو، چې موږ ټول به ددې گډ هدف د لاس ته راوړو د پاره درسره یو ځای ولاړو تردې پریکړې وروسته مشرانو هغه ته پنځه ويشت زره (25000) عسکري لښکر، چې د قومي او ولسي خلکو نه جوړ شوی و په واک کې ورکړ او د کابل د نیولو په نیت او د تیمور شاه د پادشاهۍ د ړنگولو په خیال په ډېر غورځنگ سره له کندهار څخه مخ په کابل را روان شو او د جنگ د پاره يې لازم او منظم ترتیب ونیو دراني تیمورشاه ، چې د عبدالخالق خان او د هغه د ملاتړ مشرانو له دې کلک اقدام نه د کابل په لور خبر اواگاه شوی و، خوراخوا بدی، پرېشان او خپه و؛ نو ده د ځان د ساتنې او سلطنت د دوام او پايښت دکابل، جلاآباد او پېښور شاو خوا اميرانو او مشرانو ته دمرستې او کومک پیغامونه ور ولیږل ، چې ددې بلوا د ختمېدو د پاره ورسره ملگري شي، خو د دوی له خوا کوم مثبت ځواب هغه ته ورنه کړ شو دی ، چې د خپلو پیغامونو د استول شویو سیمو نه نا امید شو؛ نو يې بله چاره پرته له دې څخه ونه لیدله او سمدلاسه يې دلاورخان د بلخ له ولایت نه کابل ته راوغوښت او دا ددې له پاره ، چې په تنگ او لنډ وخت کې له هغه سره مرسته وکړي

په دې حساس، لنډاو تنگ وخت کې، چې عبدالخالق خان د کندهار له خوانه د کابل لوري ته د کابل د نیولو د پاره راروان و، د کابل د سیمې مشران او منصبداران هم د تیمورشاه د امر نه تقریباً په ډډه او واوښتل او په جلا جلا ډول يې د دفاع او مخ نیوي پېشنهادونه وړاندې کړل د تیمورشاه مور، چې په دې لنډ وخت کې دا بد حال ولید(1) اود هغه ماتې خامخا ورته ضرور اېسېدله؛ نو بې له درنگ نه عبدالله خان دیوان بیگي ته ورغله او په خپل لاس يې د تیمور شاه او دده لاسونه سره ورکړل او ورته وی ویل : " ښاغلیه دیوان بیگي صاحبه ! ما نن ورځ د شاه دراني زوی

په تا سپارلی دی" په دې شېبه کې که څه هم دیوان بیګي د هغې خبرې ته سم پام ونه کړ دا ځکه د هغه زوی د عبدالخالق په ډله کې شامل او د هغه د ملاتړ ملګرو څخه و، خو دغه دلیل تر ډېرې پورې سم نه دی کوم علت، چې مورخین غوره ګڼي هغه دادی: له یوې خوا تیمورشاه د وزیر شاولي خان د وژلو له امله هغه ته خپل اهمیت بایللی و، دا ځکه ده داسې فکر نه کاوه، چې زما په ملاتړ سره، چې وزیر شاولي خان هغه ته وسپارل شو؛ نو به یې سمدلاسه مړ کړي، دې کوچني کار تیمورشاه دیوان بیګي ته وواړو کوچنی کړی و، له بلې خوا د مرکز (پایتخت) بدلولو او د پارس دود او دستور خوشولو بڼې او ځینو نورو نیمګړتیاوو دیوان بیګي له تیمورشاه څخه اړولی و؛ نو ځکه یې د هغه د مور خبرو ته څه توجه ونه کړه

کله، چې تیمور شاه ټولې لارې پر مخ تړلې ولیدلې؛ نو خورا ناامید او خپه شو دی د خپل تدبیر په سنجولو کې و او نابېره، چې ډېرې غصې او قهر نیولی و، په تر یو تندي یې سمدلاسه خپل زر تنه تنخوا خواره سپاهیان، چې ده په خپل وخت کې نیولي وو د جعفر خان چندولي تر مشرۍ لاندې د غزني په لور د عبدالخالق د ماتې د پاره ولېږل، ددغو عسکرو له لېږلو وروسته دی د شپږو زرو تنو سره روان شو او د شش ګاو په برخه کې یې د عبدالخالق د مخ نیوي او مقابلې لارو نیوله کله، چې د دواړو دښمنو او مخالفو ډلو د مخامخ کېدو په وخت کې د عبدالخالق خان د لښکر نه دوه تنه مشران محراب خان او دلاور خان له هغه نه جلا او بې له کومې ګټې او د دوستۍ په خاطر د تیمور شاه سره ودرېدل او هغو له ځان سره یوه ډله ملګري هم بېل کړل (1) په دې کار سره د تیمو شاه مټ کلک او د عبدالخالق مټ کمزوری شو، تیمورشاه، چې عبدالخالق او د هغه نورو نږدې مشرانو ته ډیر قهر نیولی و د عبدالخالق د لارې د بندولو په غرض یې، چې د کابل په لور مخ په وړاندې رانه شي، څلور سوه قلمافي غلامان په لار کې ګومارلي وو او هغوی ته یې د دښمنې ډلې د ځپلو لازم هدایتونه ورکړي و، د دښمنو ډلو ترمنځ په شش ګاو کې د مخامخ کېدوله امله جنگ په ډېر قوت سره پیل شو څنگه، چې د تیمور شاه لښکر په درنده او قوي شاهي باجې خانې او درندو توپونو باندې سنبال و(1) د جنگ او نښتې په وخت کې بری او فتحه په برخه شوه د کندهار لښکر، چې ډېره وسله نه درلودله او په منظم ډول سره یې جنگ نه شو کولای د جنگ په وخت کې دوه زره تنه مړه او عبدالخالق هم د تیمور شاه د لښکر لاس ته ورغی (2) په دې جنگ کې مدد خان او سردار پاینده خان د تیمور شاه په ګټه او ملاتړ ډېره کلکه میړانه وکړه دا د دوی میړانه وه، چې تیمور شاه بری وموند او پاینده خان په خپله ځیرکتیا سره د عبدالخالق خان ډېر زیات پاڅه ملګري د جنگ په وخت کې د تیمور شاه په خوا راواړول همدارنګه مدد خان، چې یو پوه او زړور جګړن و په جنگ کې یې کلکه توره وکړه

د تیمورشاه په وخت کې دا بې ساری اړودوړ، چې د عبدالخالق په مشرۍ پیل شوی و، دده په نیولو او ماتې سره ختم شو څنگه، چې عبدالخالق خان مشر او سپین ږیری سړی و؛ نو د نیولو په وخت کې یې د مرګ نه د خلاصون له پاره فکر کړی و، ده د هوښیارۍ نه کار واخیست کله، چې تیمورشاه ته راوستل شو؛ نو بې له درنګ نه یې د هغه د وژلو امر صادر کړ، خو هغه داسې ورته وویل: "آیا ته شرم نه لرې، چې ما ستا پلار سره په یوه ګډ لوبښي کې

همیشه ډوډۍ خوړله او هغه به زما احترام کاوه دا ځکه زه د هغه تره وم (1) تیمورشاه، چې د نرم خوی او تنکي زړه څښتن و د هغه وژلو نه تېر شو او د ځان سره یې وساته، خو ددې سره سره یې هغه په سترگو ږوندکړ، په دې ډول د عبدالخالق دا سخته بلوا د تیمورشاه په مقابل کې ختمه شوه

تیمور شاه او د فیض الله خان خلیل بغاوت:

په 1779 کال کې د خلیلو مشر فیض الله خان، د ځکمنیو صاحب زاده او د برو مومندو مشر ارسلاخان د تیمور شاه د وژلو او د شهزاده سکندر شاه د پادشاه کېدو د پاره، چې د احمدشاه بابا شپږم زوی و، په گډه دا پرېکړه وکړه، چې په هره وجه کېږي (1) دوی به دا عمل او خپل جوړ شوی پلان تر سره کوي، ولو که د دوی په وژلو هم تمام شي په دغه وخت کې تیمورشاه د پېښور په بالاحصار کې په خپله شاهي کلا کې استوگنه درلودله او د پنجاب د حملې او برید په باره کې یې د خپلو مشرانو او مخورو سره سلا مشوره او فکر کاوه (2)

فیض الله خان، چې د پېښور د مخکوالو، مشرانو او غټانو رئیس و، د تیمور شاه د وژلو پرېکړه او پلان یې بیا د تیمورشاه له یوه نږدې دوست خواجه سری یاقوت خان سره نوی کړ (3) خواجه یاقوت، چې د تیمورشاه د حرم او دده د سرای د ساتلو مشر و او په دې پرېکړه یې خوله پټه کړه او چاته یې څه ونه ویل فیض الله خان د خپل پلان د عملي کولو د پاره له خپل ملاتړ ملگرو سره په اول کې د مکر او حیلې څخه کار واخیست او د دوستۍ په جامه کې یې له چل نه کار واخیست د تیمورشاه حضور ته راغی او کله، چې دی هلته د خپلو ملاتړو کسانو سره ورسید؛ نو داسې یې وویل: "مونږ د پادشاه حضور ته دا ډول عرض لرو، د پنجاب سپکانو د مسلمانانو په ضد او د هغوی د ماتولو د پاره بلوا او اړودوږ را پورته کړی دی اما ستاسو امیران او منصبداران ډېر ورڅخه تنگ شوي دي، که د پادشاه اجازه او امر وي زه به د خلیلو، مومندو او ځینو نورو خلکو په راټولولو د هغوی کرارولو او خپلو ته ورودانگم تیمورشاه دده عرض منظور او هغه یې ومانه (1)"

فیض الله خان خلیل، چې مخکې له مخکې د تیمور شاه د وژلو اوله سلطنت نه د غورځولو نیت او قصد کړی و د خپل مرام او مطلب د ترسره کېدو نه وروسته د پنځه ویشت زره لښکر سره د فرصت او وخت په انتظار کېناست، او دې ته سترگې په لار و چې کله به خپل هوډ ترسره کړي فیض الله خان یوه ورځ د غرمې د ډوډۍ له خوړلو څخه وروسته د غرمې د خوب په نیت چې ویده شي د پېښور بالاحصار ته ولاړ، ددې په ځای چې ویده شي د سلطاني تاریخ په قول (1) دا وخت یې له بل هر وخت نه ښه غنیمت وگاڼه او ملاتړ ملگري او خانان یې د خپل ټول را غونډ شوي لښکر سره، چې شلو زرو تنو ته رسېده او د مخه یې مشوره او پرېکړه کړې وه د تیمورشاه د کتنې او لیدنې په پلمه د هغه پر حصار او مانۍ وردننه شول د کلا پیره دارانو او ساتونکو زیات مقاومت وکړ او ورته ویل: "بې له مشرانو باید ټول ولاړ نه شئ" د پیره دارانو مقاومت او ټینگار په بهانه، چې فیض الله خان خپل لښکر پوه کړی و،

په پوره بهرحمۍ او بې له زړه سوي څخه د هغوی په وژلو برید او لاس پورې کړ، په دې شېبه کې یوشمېر پیره داران او ساتونکی ووژل شول څه وخت، چې تیمورشاه د خپلو پیره دارانو سوې نارې، چغې او بدحال ولید نو د حصار لوړ برخ (برج) ته و خوت او خپل خاص او مخصوص گارډ ته (دده د مخصوص گارد یادونه د مخه راغلې ده، هغه خپل ساتونکی گارډ اسحق زیو نه جوړ وه، ده په هغو باور درلود، چې په ډېر مشکل او سخت وخت کې به مې په کار شي؛ نو یې د قام بې قاعدې لښکر، چې د درانیو او نورو پښتنو قومونو نه جوړ شوی و له منځه لرې کړ او پر ځای یې تنخوا خواره عسکر، د تاجکو او اسحق زیونه د عسکرو په بڼه سنبال کړ) اشاره وکړه او هغوی ته یې وویل، چې ارگ ته د مقابلې او تورې د پاره ورننوزئ شاهي عسکرو، چې د مقابل لوري هیله گر لښکر ولید د خپلې وسلې او ځان د ساتنې په غرض یې داسې سخت برید پرې وکړ، چې په یوه درنگ یې د خپلې درندې شاهي وسلې په قوت له کلا نه ورشني (بېدیا) ته وویستل، دوی هغوی ته موقع ورنه کړه او په خورا مېړانه، توره او وژلو سره یې د فیض الله خان اود هغه د ملاتړ ملگرو ولسې لښکر په ماتولو باندې یې له ډېره قهره خپله خوا یخه کړه، ددوی په پرلپسې وړاندې تگ سره په ولسي لښکر کې ماتې گډه شوه په دې سخت اړودوړ او چپاوکې فیض الله خان او د هغه زوی ونيول شول دوی دواړه له ډېر کړاو او عذاب تېرولو نه وروسته ووژل شول ارسلاخان، چې د فیض الله خان سره ملگری و او په دې پېښه کې یې لوی لاس درلود له دغه ځای څخه وتښتېد، د ځکمنیو صاحب زاده، چې یو روحاني او مذهبي سړی و د قام د نفوذ او په هغه باندې د زړه د بدېدو له امله د مرگ نه بچ کړای شو په دې ډول سره د دغو دریو تنو پټه پرېکړه، چې د تیمورشاه د مرگ او وژلو د پاره شوې وه ناکامه شوه دغه درنه پېښه دده د عسکرو په مېړانه او سر ښندنه، چې دده په اشاره سره د دښمن په مقابل کې ودرېدل بیخي شنه کړای شو

د ارسلاخان تېښته:

ارسلاخان، چې سلطاني تاریخ د اسدالله په نوم یاد کړی دی، د لوی احمد شاه بابا په وخت کې د سرهند په صوبه دارۍ (1) مقرر او احمدشاه بابا ته ډېر گران و له بده مرغه په دې وخت کې یې د خلیل (فیض الله خان) سره د ډېرې گټې په خاطر د تیمورشاه مرگ ته ملا وتړله، کله، چې ده او فیض الله خان په خپل جوړ شوي پلان کې د تیمورشاه له خوا ماتې وخوړه؛ نو فیض الله خان د مرگ په لیدلو سره دی وتښتېد او ځان یې اتمانخېلو ته ورساوه (2) کله، چې ارسلاخان د اتمانخېلو لومړي کلي ته نږدې ورسېد، د کلي مشران د خبرو د پاره د هغه سره د کلي نه بېدیا ته ووتل او هغه ته یې وویل: "تا موږ په خپل کلي کې پرېښودلی اوساتلی نه شو دا، ځکه، چې موږ د پادشاه سره د مقابلې او جگړې توان نه لرو، هغه زموږ پادشاه دی څه وخت، چې ته زموږ کلي او سېمې ته ننوزې او شپه تېره کړې؛ نو موږ خامخا ستا د ساتنې په باب پښتني دود او پښتونواله تر سره کوو او په ننگه دې درېو ارسلاخان د دوی سره د یو لړ خبرو کولو نه وروسته په یو چل خپله کډه د خپلو ملگرو په لاس کلي ته وردننه کړه او د هغه چل داو: ده په ډېر مهارت سره د کلي مشران په خبرو کړل او ملگرو ته یې لا پخوا ویلي وو چې زه به د دوی سره خبرې کوم او په دې وخت کې به سمدستي تاسې کلي ته زما د کډې سره ننوزئ کله، چې د کلي مشران د کډې

په ننوتلو باندې کلي ته خبر شول؛ نو يې ورته وويل اوس د خبرو ضرورت پاتې نه شو هرڅه سم شول، دی يې په تود هرکلي سره خپل کلي او جومات ته بوتلو او داسې يې ورته وويل: "ته اوس زمونږ ميلمه يې او مونږ د تاپه ساتنه مجبور يو" 1)

په دې ډول تيمورشاه د ارسلخان د پيدا کېدو او نيولو نه نااميد شو؛ نو ديوه چل نه يې د هغه د لاس ته راوړلو دپاره کار واخيست، دده چل داو ده په خپلو مجلسو کې ويل: "ما اوس ارسلخان بښلی دی" دده داخبره ورو ورو په ولس او خلکو کې تيت او خوره شوه، هغو يقين وکړ، چې په رښتيا سره تيمورشاه د نرم زړه څښتن دی، مگر څه موده لا تيره نه وه، چې قاضي فيض الله خان تيمورشاه پوه کړ او هغه ته يې وويل: په هره وجه سره، چې کيږي ارسلخان زه ستا حضور ته حاضروم قاضي فيض الله خان، چې پښتانه يې په کراره نه پرېښودل ارسلخان ته يې په چل او ذمه واری يو قرآن ور واستاوه، د بښنی او خلاصون ليک يې د دې قرآن پر مخ، چې د شاهي مهر په واسطه سره ليکل شوی وکېښود، په دې توگه سره قاضي فيض الله خان ارسلخان پېښور ته را حاضر کړ، تيمورشاه په اول کې د قاضي فيض الله خان په شفاعت سره د ارسلخان د وژلو نه ډډه وکړه، 1) مگر د خلکو او قاضي صاحب په چلونو سره د نږدې درباريانو د زيات اسرار او شکايت له امله د هغه خوراکي د وژلو امر صادر کړ، او په حق ورسېد

تېمور شاه او د آزاد خان بغاوت:

آزاد خان د حاجي کریمداد خان زوی و، دده پلار د عليحضرت احمد شاه بابا له خوا د کشمير حکمران مقرر شو، او ددغې وظيفې نه د مخه يې د عرض بيگي وظيفه ترسره کوله کله، چې حاجي کریمداد خان مړ شو، دده زوی آزادخان تيمور شاه له خوا خپل د پلار پر ځای په کشمير کې حاکم وټاکل شو 2)

آزادخان په خپل وخت او زمانه کې په سخاوت او مېړانه کې ساری نه درلود، د خپلې حکمرانۍ په وخت کې يې ډېر خلک د خپل نیک خوی او ښه سلوک په اثر د ځان ملگري او پلويان کړي وو دا شان په خپل مټ او توان لس زره کلک سواره په خپل ځان پسې هم ملاتړ درولي وو د وخت په تېریدو سره ده د دووکالونو حکمرانۍ کولو څخه وروسته د استقلال اعلان وکړ په دې شېبه کې دده وروڼه د تيمورشاه ملگري او ملاتړ وو دی يې د پادشاه د ياغي کېدو نه منع کاوه، خو ده د هغو خبره ونه منله سره له دې، چې د هغوی سلا يې خوښه نه کړه په دې وجه، چې د تيمورشاه پلويان وو، له کشمير څخه يې هم وشړل 1)

څه وخت چې تيمور شاه د آزادخان له ياغي کېدو نه خبر شو ډېر خواږدی، پرېشان او خپه شو، خو د هغه د بلواد شنډولو د پاره يې په اقدام لاس پورې کړ په لومړي سر کې يې هغه ته محمد علي خان، چې په کفایت خان سره مشهور و، دده د هدايت او نصيحت کولو دپاره وروليږه 2) تيمور شاه په دی وجه سره غوښته، چې د ازپور او د

ښه خوی پښتون بې له کوم زیان او تکلیف د رسېدلو څخه دې ته اړ کړي ، چې په خپله خوښه له دې کار او عزم نه لاس واخلي خو ، چې خبره تورې او مرگ ته ونه رسیږي

کله ، چې کفایت خان دپادشاه په امر کشمیر ته ورسېد ، په ډېره خوږه ژبه اونرمة لهجه یې د تیمورشاه پیغام هغه ته ورساوه او په خندا یې ورته ولوست د کشمیر د مالېې د غوښتنې په برخه کې ، چې آزادخان را ټولوله او مصرف کړې وه د هغې په عوض کې یې له ده څخه دوه درې لکه روپۍ د سفر خرڅ په پلمه وغوښتې دا شان یې د هغه د حال او استقلال غوښتنې په باره کې تیمورشاه ته یو لیک واستاوه ددې خط په رسېدو سره تیمورشاه د هغه په حال او کړو ، چې دده په مقابل کې پورته شوی و ښه خبر شو او د چارې په لټه کې یې شو(1) ، په همدې وخت کې کفایت خان هم کابل ته را گرزېدلی و ، کله چې کابل ته را ورسېد تیمور شاه یې د آزادخان له حال او کیفیت څخه خبر کړ له دې وروسته تیمور شاه مرتضی خان او زمان خان د آزاد خان وروڼه د هغه د ټکولو له پاره د دېرش زرو (30000) لښکرو سره ورواستول څه وخت ، چې دوی کشمیر ته ورسېدل آزادخان هلته نه و او د خپل خسر په کور کې دېره و په دې وخت کې دی د وروڼو له راتگ نه ، چې دده په ضد د لښکر سره راغلی وو خبر شو؛ نو په ډېره میړانه د هغو د جنگ او مقابله دپاره مخې ته ور ووت په لومړۍ نښته کې آزاد خان ماتې وموندله ، خو دده د اکا زوی په دې نښته کې په پوره تورې سره د تیمورشاه د لښکر په مقابل کې کلک مقاومت وکړ دده

د مېړانې او بريالۍ حملې له امله په پای کې د تیمورشاه لښکر مات او تېښتې ته اړ شو ، خو د ماتې له امله د آزاد خان سره یو ځای د کشمیر لورته په گډه دننه شول د تیمورشاه په لښکرو کې یوازې یو تن ، چې د سیدانو څخه و تر آخره پورې کلک په میړانه ودرېد ، تردې اندازې پورې میړانه یې وکړه ، چې دده توره او قوت په خپله د آزاد خان هم خوښ شو او د ماتې نه وروسته یې هغه ته د مېړانې له امله ډېر عزت ورکړ آزاد خان د تیمورشاه د لښکرو نه درې زره تنه بندیان ونيول او هغوی ته یې وویل : " تاسې ته خپله په دې ټکي واک او اختیار دی ، چې کشمیر کې زما ملازمت کوئ او یا بېرته کابل ته ځئ " د دوی له ډلې نه یونیم زر تنه په دې راضي شول چې بېرته کابل ته ولاړ شي ، آزادخان د دوی له دې نظر یې او رایې نه ناراضه او خوابدی شو او په پټه یې د مظفرآباد بېرۍ چلونکو ته د هغوی د ډوبولو امر صادر کړ څه وخت ، چې ددې ماتې خبر تیمورشاه ته ورسید سمدستی له کابل نه د پېښور په لور وخوځېد او پېښور ته د رسېدو سره سم یې سردار مددخان اسحق زی او ځینې نور سرداران د کشمیر خواته ولېږل ، خو ، چې آزادخان له پښو وغورځوي او له دې سختې پېښې نه په امن شي څه وخت ، چې د تیمورشاه په امر سردار مدد خان د آزادخان د ماتولو دپاره کشمیر ته ورسېد ، د رسېدلو سره یې سم او بې له درنگ نه په جنگ لاس پورې کړ ، د دواړو دښمنو او مخالفو ډلو ترمنځ څو ورځې پرله پسې سخته نښته وشوه ډیر ځوانان په کې خاورې شول ، خو یوې خوا ته هم فتحه او بری په نصیب نه شو سردار مددخان ، چې د تیمور شاه یو پوه نظامي سردار و په ډېره هوښیاری او ځیرکتیا سره یې(1) د آزاد خان ځینې سرداران او د لښکر مشران په ځان پسې واړول ، کله ، چې آزادخان له دې کار نه خبر شو او په دې هم پوه شو ، چې قوت او قدرت یې په خپل منځ کې کمزوری او ټوټې ټوټې

شي؛ نو بله لار يې ونه ليدله، د وېړی او ډار له کبله يې په تېښته او فرار لاس پورې کړ، د جنگ په حال کې يې د راجه رستم کور ته، چې دده خسر و ځان ور ورساوه، دده د خسر کور او ځای، چې په وچ بيابان، سولین او شگلین ډاگ کې آباد شوی و د تیمورشاه د لښکرو په مقابل کې يې د دېوال او سد مثال درلود، دې وچ او سولین ډاگ ته، چې اوبه يې نه درلودلې د ورتلو امکان ډېر کم او يا هيڅ نه و سردار مددخان، چې د هغه د تېښتی لار و ليدله او پوه شو، چې جنگ نه ورسره کېږي؛ نو د آزادخان خسر ته يې په کلکه وليکل: که ته، چېرې خپل زوم يعنې آزادخان موږ ته ونه سپارې او په لاس کې يې را نه کړې، دده په گناه به تا له تيغه تیر کړو، دا ستا د خبرېدو د پاره پيغام و، خوښه او رضا ستا هره لاره، چې ته غوره گڼې هغه به د ځان د پاره خوښه کړې راجه رسم د مددخان له وېړی او د ځان او کورنۍ د ساتنې د پاره آزاد خان د خوب په حال کې، چې ویده و، د مددخان سختو او خونخوارو پنجو ته وسپاره دې نامي او توريالي سردار (آزاد خان)، چې د خپل خسر حال وليد د مددخان د ور رسېدو سره سم يې په خپله ځان مړ کړ (1) په دې توگه تیمورشاه د کشمير له دې کلک قیام نه په امن کې پاتې شو

د فتح خان يوسفزي ياغي لېدل:

فتح خان يوسفزي د مظفرآباد د ریاست د نیولو وروسته، کله، چې شاهي مالیه ټولوونکو د کشمیر د سیمې مالیه راټولوله د هغې د نه ورکولو مخه یې په کلکه سره ونیوله په دې ډول سره دغه خان هم تیمورشاه ته یاغي شو څه وخت، چې تیمورشاه دده له یاغي کېدو او سر غړونې نه خبر شو، ډیر په قار شو او د هغه د ټکولو دپاره یې یو ټکره لښکر ولیږه کله، چې د تیمورشاه لښکر د فتح خان سره د مقابلې په وخت کې مخامخ شو؛ نو د مخامخ کېدو او جنگ په وخت کې یې ته هغه کلکه ماتې ورکړه، دا یاغي خان یې بندي د اعلحضرت تیمورشاه حضور ته لاس تړلی راوست تیمورشاه، چې ولید سمدستی یې د هغه د غرغړې حکم صادر کړ، په دغه ډول سره تیمورشاه دده له پورته کېدو خلاص او هغه خوارکی ووژل شو او دده د ریاست او څوکۍ پر ځای یې هغه زوی، چې د تیمورشاه ملاتړ او طرفدارو په کورسۍ باندې کېناوه

دوهم فصل

د تیمور شاه په وخت کې پوځي پېښې (لښکر کښې)

اعلیحضرت تیمور شاه د خپل سلطنت او حکومت په دوره کې په کورنیو پېښو سر بېره پنځه واره هند لوري ته خپلې لښکرې د پلار د امپراتورۍ د سرحدونو د ساتلو د پاره ولېږلې او په یاغي شویو سیمو باندې یې کلک یرغلونه تر سره کړل دده دا حملې او یرغلونه په ترتیب او وار سره په 1774، 1779، 1780، 1785، او 1788 میلادي کلونو کې پېښ او ترسره شول دی په دې کلونو او وخت کې د سېکھانو ځپلو او اېلولو ته متوجه وو، دا شان تیمورشاه د خپلې پادشاهۍ او حکومت په وخت کې درې واره د غرب په لور، یو ځل د سند او شمال لورې ته خپلې لښکرې او فوځي بریدونه ترسره کړل(1) ددې د پاره، چې دا اهمه موضوع څه روښانه شوې وي؛ نو په لنډه توګه داسې ورته څیر کېږو:

د لوی احمدشاه بابا د مرګ نه وروسته څه وخت، چې سېکھان د تیمورشاه د سلطنت په لومړیو وختو کې دده له کورنیو ستونځو او د هغه د عیش او هوسا ژوند نه خبر شول، له دې حال او وضعې نه یې دا هیله د ځان سره غوټه کړه، چې

د تیمورشاه د کورنیو شخړو نه به موږ اوس د فرصت او وخت په غنیمت سره د ځان د آزادۍ په ګټه استفاده وکړو؛ نو یې دا وخت د بل هر وخت نه ډېر زیات ښه وګاڼه او ددې موقع نه په استفاده کولو سره یې پر ملتان بریدونه وکړل څه وخت، چې درانی تیمورشاه د دوی له دې سرغړونې نه خبر شو په پوره او بشپړ ډول یې د کورني او داخلي اړودوړله مخې ونه شوای کولای، چې د بېګانه دښمن د دغه حرکت او تیري مخه ونیسي خو سره له دې یې هم د دوی ټکولو ته ملاوتړله او هغې خوا ته د عسکري کلک فوځ سره ور روان شو د تیمورشاه فوځي پېښې، چې پورته مو ورته اشاره وکړه، دادی، په لاندې توګه څیړل کیږي:

- 1د تیمور شاه لښکرې د ملتان لورته:

د لوی احمد شاه بابا د مړینې نه وروسته سېکان سره وښورېدل، غوښتل یې، چې خپل ځان آزاد کړي؛ نو د ملتان د ښار شاوخوا یې ونیوله څه وخت، چې تیمورشاه ددوی له دې نیت او دده په ضد خوځېدنې نه خبر شو د هغو د مخنیوي د پاره یې په ډیره میړانه او توره ور و دانگل(1)

سېکان، چې د تیمورشاه د کورنیو ستونځو، شخړو او اخته کېدونه خبر وو لا پسې زړور شول؛ نو په پوره توګه سره راټول او شپېته (60) زره عسکر (1) یې برابر کړل له دې ترتیب او نظم نه وروسته د چناب او راوي دریاښوونو څخه را

واوېنېتل اراده يې وکړه ، چې دېره اسماعيل خان ، دېره غازي خان او نورې دېرې يو په بل پسې ونيسې دوی په دې کې لاهو وو او هيله يې درلودله ، چې تر دغو ديرو وروسته به سيند هم ونيسې او په دغه خيال يې خپل نظم برابر

99

تېمورشاه ، چې ددوی له دې اړودوږ نه خبر شو؛ نو په دې لنډ وخت کې يې لومړی د خبرو او اگاهۍ د پاره سردار حاجي علي خان دوی ته د سفير په توگه ورولېږه، خو ، چې دی سپکان د تېمورشاه له امرونو نه خبر کړي څه وخت ، چې علي خان هلته ور ورسېد؛ نو د سپکانو له خوا سمدلاسه ووژل شو (2)

تېمورشاه ، چې د سپکانو له دې شوم نيت او بد عمل او حال نه خبر شو، د حد نه زياته سخته پرې تمامه شوه سمدستي يې خپل عسکر او منصبداران راوغوښتل او د ملتان لوري ته يې د سپکانو د خپلو او حملې د پاره د تياری امر ورکړ ده په خپله سرې جامې او کالي ، چې د ونيو تويولو مثال او نښه وه، واغوستل او سپکانو ته يې د جنگ اعلان وکړ او د ملتان لوري ته په پوره زړورتيا ور روان شو(1)

کله ، چې تېمورشاه پېښور ته ورسېد؛ نو سمدلاسه يې اتلس (18) زره تورزن او زېږور عسکر د زانگي خان (جارجي باشي) تر مشرۍ لاندې دیر غل او حملې د پاره د سپکانو جگړې ته ولېږل او دی په خپله د نور لښکر سره يو ځای ور پسې وروسته ور روان شو

زنګي خان ، چې ددغه ماموريت د سر ته رسېدو د پاره وگومارل شو؛ نو د تېمورشاه له حضور نه په ډېرې خوشالۍ سره رخصت شو، ده په ډېره بېړه د ملتان لور ته حرکت وکړ له څو شپو او ورځو نه وروسته ملتان ته ورسېد او له سپکانو نه يې دوه کړوه لرې خپل عسکر د صف او کتار تياری او نورو جنگي تدبيرونو او مقابلې د پاره ودرول تردې نظم او ترتيب وروسته يې امر وکړ ، چې هڅوک د خپلې خوانه د مخامخ لښکرو په لور ورتللی نشي او هيڅوک هغه لور ته مه پرېږدئ، دا ددې د پاره ، چې غليم او دشمن زموږ نه بې خبره پاتې شي، د همدې شپې په سهار يې نابېره پر سپکانو بريد او يرغل وکړ، جنگ پيل شو، په دې جنگ کې د زنګي خان عسکرو په ډېره مېړانه دشمن ته مټ ورکړ او سپکان يې ورو ورو تېښتې ته مجبور کړل، پښتانه عسکر پر مخ ولاړل سپکان يې گړۍ په گړۍ يو په بل پسې په شا واخيستل او په شمار يې دېرش زره تنه له تېغه تېر کړل

تېمورشاه هم په دې وخت کې هلته ور ورسېد او په پوره مېړانه او توريالۍ بڼه ملتان ته ننوت او په ډېره مېړنۍ حمله يې ښار د سپکانو نه ونيو، سپکانو ، چې ځانونه تنگ او وېره کې وليدل سولې او روغې ته راضي شول ، تېمورشاه د دوی روغه او سوله ومنله کله ، چې سپکان کرار او آرام شول، تېمورشاه شجاع خان سدوزی ددغه ځای حاکم مقرر کړ په دې وخت کې ، چې تېمورشاه وضعه آرامه وليدله؛ نو په پوره ډاډ سره بېرته ته پېښور ته ستون شو او په ډېره خوشحالی او خوښۍ سره پېښور ته راننوت (1)

د ملتان د پېښې او د هغې د قرارېدونه وروسته سیندیان هم سره وښورېدل او د تیمورشاه په مقابل کې پورته شول تیمورشاه د سیندیانو د خپلو او کرارولو له پاره سردار مددخان هغوی ته ورولبړه کله ، چې سردار مددخان سند ته ورسېد په ډېره مېړانه سره یې د سیندیانو اړودوړ او پاڅون کرار کړ ، دده بریالیتوب دا وو ، چې په ډېره زیاته بریالۍ بڼه یې د سندیانو مشران او یرغلگر اېل کړل (2) ، مددخان د سیند سیمې د شکارپور حاکم ته وسپارلې او خپله بهرته پېښور ته ستون شو او د رسېدو سره سم د پادشاه حضور ته ورغی ، تیمورشاه ، چې دلې وضعه بیخي آرامه ولیده؛ نو د پور ډاډ او اطمینان نه وروسته د پېښور له سیمې نه کابل ته ولاړ (3)

- 2د ملتان لور ته د تیمورشاه دوهم ځل پاملرنه :

تیمورشاه څرمونی (پسرلی) او وسه (اوړی) په کابل کې تېر کړل ، خو په همدې موده کې خبر شو ، چې د ملتان ، بهاولپور او د سیند سېکانو او خلکو بیا دده په خلاف اړودوړ پیل کړی او دده د حکومت ړنگېدو ته یې ملاوې تړلې دي ، ددې پېښې او حرکت اصلي محرکین بهاول خان عباسي د بهاولپور والي او رئیس او حافظ الملك دار د پوتره د قام مشر او سرداران وو دوی د سیند او ملتان ډېره مځکه په واک کې لرله دغو یاغیانو د تیمورشاه د باج ورکولو نه ډډه وکړه او د هغه په خلاف یې ، چې زړه غوښتنه شخړه جوړه او ځانونه یې خپلواک حکمرانان وگڼل په دې ډول دوی دواړو د پادشاه د حکم او حکومت نه سروڼه وغړول (1)

تیمورشاه ، چې د دوی د یاغي کېدونه ښه خبر شو؛ نو د هغود خپلو او ماتولو د پاره یې بیا له عسکري منصبدارانو او مشرانو سره ولیدل سلا او مشوره یې ورسره وکړه او د پوره تدبیر له نیولو نه وروسته له خپلو عسکرو سره ددغه اړودوړ د کرارولو په غرض ملتان ته په ډېره هسکه غاړه ور دننه شو تیمورشاه دغه وار ډېر په قار او غضب و ، د افغانیت په مسته نېشه یې ددې پېښې د قرارولو له پاره سردار مددخان د عسکرو او پلتن سره مخکې د جگړې د پاره ولېږه او دی هم پسې ترشاه په بېړه ورغی بهاول خان ، چې د تیمورشاه د جنگ او مقابلې توان نه درلود سمدلاسه یې تېښتې ته ملا وتړله ، خپل کور او کهول سره د بهاولپور نه د باندې پنځه دېرش کړوهر لري له ملتان نه ووت په هغه بې اوبو سولین او شگلین میدان او ډگر کې دیره شو ، چې هلته یې د ځان د ساتنې د پاره کلا ودانه کړې وه ، په دې توگه سره ده هیله درلودله ، چې د تیمورشاه نه به ځان وساتم او د هغه له یرغل نه به دلې په امن کې پاتې شم او له ځان سره یې وویل : دې بې اوبو شگلین ډاگ ته به دده عسکر په ما پسې رانشي ؛ نو په ډېره بې غمۍ سره په دغه ځای کې په خوشالۍ سره دېره شو

د تیمورشاه د بهاولپور د جگړې او سخت لوټ کولو نه وروسته سردار مددخان اسحق زی ځان ته را وغوښت او هغه ته یې په کلکه د بهاول خان د نیولو او ټکولو وظیفه ورکړه سردار مددخان د شلو زرو عسکرو سره د بهاول خان د نیولو د پاره هغې خواته په ماموریت روان شو او امر یې وکړ ، چې مخکې له مخکې باید غله ، اوبه او وابښه د ځان سره واخلي ، سردار مددخان د ټولو اړتیاوو د پوره کېدو نه وروسته د سولین او ریگین میدان (دښتې ، بېدیا) په لور

روان شو څه وخت ، چې هلته ورنږدې شو؛ نو په ډېره بېړه يې د اوبو د اړتيا د منځه وړلو له پاره لوی او ژور کويان وکيندل، خپل عسکر او څاروي يې په اوبو ماړه کړل تر دې احتياج وروسته يې د بهاول خان د نيولو د پاره په لازمو تدبيرونو لاس پورې کړ.

سردار مدد خان د بهاول خان کلا چارچاپېره محاصره اوونيوله په همدې وخت کې يې خپل لوی او درانده توپونه د هغه د کلا ولور ته مخ کړل او امر يې وکړ ، چې په کلا بريد څخه کړي ، که څه هم په لومړي سر کې د توپونو مردکيو په کلا باندې څه اثر ونه کړ ، خو په همدې شېبه کې بخت د مدد خان سره مرسته وکړه او د توپ يو مردکی د کلا سوري څخه ننوت او د داريو (باروتو) په خره او رېشه کې ولوېد ، د لگېدو او لوېدو سره سم و چاود ددې چاودنې په اثر د کلا دېوالونو کې درزونه پيدا او ځينې دېوالونه يې ولوېدل او هم د دوريو په خره کې د اور لمبې پورته شوې 1()

څه وخت ، چې د کلا دېوالونه راولوېدل او د دوريو د اور غوړانجې پورته شوې؛ نو سردار مدد خان په خورا زياته مېړانه کلاته ورننوت بهاول خان او د هغه زوی يې ونيول او د نيولو سره يې مټې پرې وتړلې او تېمورشاه حضور ته يې لاس تړلي راوستل ، څه وخت ، چې تېمورشاه پلار او زوی وليدل ددې ناوړه اقدام په باب يې ، چې دده د پاره يې کړی و خبرې ورسره وکړې ، پلار او زوی دده په مخکې په خپل ناوړه عمل اوکړو باندې اعتراف وکړ او ځانونه يې په ډېرې پښېمانۍ او ملامتيا سره پادشاه ته تسليم کړل تېمورشاه ، چې د نرم زړه څښتن و هغه يې وبخښل او د درناوي په مقابل کې يې د لاهور او بهاولپور حکومت ور وسپاره تېمورشاه د ملتان نه د بېرته راگرزېدو په وخت کې علي محمد نامی ځاگوانی ، چې څه موده پخوا يې د ملتان يوه سيمه نېولې وه او ددې صوبې صوبدار شجاع خان سدوزايي يې په ملتان کې بندي کړی و د ور رسېدو سره سم يې ونيو او بې له درنگه يې مړ کړ (1) ددې سيمې حاکمي او مشري يې بېرته نواب شجاع خان ته وسپارله تر دې وروسته تېمورشاه په بهاول خان باندې د ډاډ او اعتماد کولو نه وروسته په خورا دېدبه او بري سره د کابل په لور راوخوځېد او د ملتان اړودوړ يې په مېړانه سره پای ته ورساوه

- 3 د تېمورشاه د حکومت لور ته د بخارا د حکمران شامراديک لاس غزونه:

د تېمورشاه د سلطنت په وروستيو کې په 1204 هـ ق کال کې د بخارا حکمران شاه مراديک تېمورشاه ته د هغې ستونزې اواخته کېدونه ، چې په ملتان او د سيند په جنگونو او اړودوړ کې ورته پېښه وه او ددغو پېښو د کرارولو د پاره تېمورشاه هغې خواته خپلې شپې او ورځې اوږدې کړې ، نو د تېمورشاه له دې ستونزې اواخته کېدونه د بخارا حکمران استفاده وکړه او دا وخت يې د ځان د پاره د بل هر وخت نه ډېر مناسب وگاڼه او له دې کبله يې د آمو درياب پر جنوبي برخو باندې خپل تېري او بريدونه پيل کړل (1)

شاه مرادبیک په ډېر آرام زړه پر مخ راغی او د مروې سیمه یې ونیوله ددې ځای نه یې دېرش زره او سپدونکي د بخارا په لور په خورا ظلم او زور سره وکوچول د دوی د لېږد او کوچ پر ځای یې یوه ډله بخارا یان د دوی ځایونو ته را وستل او په آبادیو یې په خوښۍ سره بنا وکړه تېمورشاه د ملتان د سفر او راگرزېدو نه وروسته څه وخت ، چې د شاه مرادبیک له تېریو او تجاوز نه خبر شو ، هغه ته یې ډېر نرم او د مهربانۍ نه ډک مکتوب او لیک هغې خواته ورولېږه ، په دې توگه یې هغه وپوهولو ، چې دی باید د افغانانو او درانیو پر ملکونو د تېري او نیولو نه واورې او ځان ور څخه په کلکه وساتي کله ، چې

د تېمورشاه مکتوب هغه ته ور ورسېد؛ نو د بخارا حکمران د ده د مکتوب نه سر وغړولو او څه اعتنا یې ونه کړه او هغه یې ونه مانه د تېمورشاه د مکتوب په مقابل کې یې دنه ځواب ورکړ کله ، چې دراني تېمورشاه د مرادبیک له خواته منفي ځواب ولید؛ نو په 1204 هـ ق کال کې د یو لک (1) فوځ سره د هغه د ټکولو او ماتولو د پاره په ډېر خرښم (قهر) ور روان شو تېمورشاه د بامیانو له لیارې بلخ ته ننووت او د هغه ځای نه ورپسې اچې ته وخوځېد په همدې وخت کې د مخامخ له خوا شاه مرادبیک د پنځو سو زرو عسکرو سره د تېمورشاه د مقابلې د پاره راغی په ورځو ورځو د دواړو دښمنو تر منځ خونړي جنگونه پېښ شول او جگړې دوام درلود د جنگ په وخت کې شاه مرادبیک د خپل پلان له مخې ، چې ترتیب کړی یې و عمر خوشبېگي یې د دېرشو زرو عسکرو سره د ناڅاپي یرغل د پاره د تېمورشاه لښکر ته ولېږه په همدې وخت کې یې علي ویر دي نامی بل افسر په دې مامور کړی و ، چې دی به د درانیو د آزوغ او خرڅ د لارې شنډولو په خاطر کلک اقدام کوي او د مرگ تر وروستۍ سلگۍ پورې به د درانیو آزوغ په دې لار نه پرېږدي د شاه مرادبیک له دې پلان او جنگي ترتیب نه تېمورشاه خبر و او د شاه مرادبیک له شوم نیت نه ، چې تېمور شاه ته به ماتې ورکړي او بری به یې په نصیب شي هم ښه اگاه شوی و؛ نو ده هم د افغانیت او پښتونوالۍ او خاورې د ستاتنې په مسته نیشه خپل جنگي ترتیبات له پخوا نه ښه کلک کړي وو

تېمور شاه ، چې دده د حرکت لاره څارله ؛ نو خپلو توپچیانو ته یې د ټاکلي سنگر په مخ کې ځای ورکړی وو دوی یې ددې د پاره درولي وو ، چې څه وخت د شاه مرادبیک لښکر را ورسېږي په هغوی به کلک برید کوي ، چې د بري نیشه یې له سره وباسي او کلکه ماتې ورکړي دا کار لکه څنگه ، چې د تېمورشاه هیله وه په ډېره بریالۍ ښه ترسره شو ؛ کله ، چې د شاه مرادبیک لښکر د تېمورشاه خوا ته راغی او ښه را وړاندې شو؛ نو د رارسېدو سره سم تېمورشاه خپلو توپچیانو ته د ویشتلو امر وکړ ، توریالیو او مېړانیو توپچیانو د تېمورشاه دامر سره سم سخت برید پیل کړ ، د دواړو خواوو ترمنځ سخته نښته پیل شوه د دواړو خواوو ترمنځ جنگ ډېر سخت شو ، خو د توریالو افغانانو لښکر جنگ پر مخ بوت او ورو ورو یې اوزبکو ته په بېرته تلو ماتې ورکړه او تېښتې ته اړ شول شاه مرادبیک له دې ماتې نه ډېر خواشینۍ او خپه شو پوه شو ، چې که جگړې ته دوام ورکړي نو به بیخي وړک او خوار شي؛ نو سمدلاسه سولې او روغې ته راضي شو(1) او داسې پریکړه یې له خپل ځان سره وکړه : مرادبیک څو تنه عالمان د بخارا نه را وغوښتل

، د ننوتې او عذر کولو په هیله یې د قرآن مجید په ور، کولو سره د تېمورشاه حضور ته ورولېږل او هم یې دوی ته دا پیغام ورکړی و: "له دې وروسته به داسې کار له مانه، چې د افغاني پادشاه د خواشینۍ سبب کیږي ونه وینئ) 2" (تېمورشاه، چې ډېر نرم زړه خاوند سړی و دده ننوتې یې ومنله او د دواړو هېوادو ترمنځ یې سرحدي پوله او ټک د جیحون سیند وټاکه تیمورشاه تردې بري وروسته د کابل په لور راوخوځېد د راگرزېدو په وخت کې د تیمورشاه ډېر لښکر د سړو او یخ د لاسه په هندوکش کې مړ شو، خو له دې سره سره تېمورشاه په ډېره دېدبه، بري او شان سره کابل ته په ویاړ راغی

دریم فصل

دولتي جوړښت (تشکیل)

د تېمورشاه د دورې او حکومت مذهبي ، اقتصادي ، مالي ، عسکري (حربي) او اداري جوړښت په زړه پورې موضوع ده ، چې اهمې برخې يې دادي :

اداري جوړښت :

د اداري تشکیل او جوړښت له مخې ، چې هغه وخت يې رواج درلود ، پادشاه مطلق حکمران و ، له دې امله ټولې اداري او دوتري څانگې ، وزارتونه او ولاياتونه دده تر مستقيم کنترول او حکم لاندې وو پادشاه د خپل صلاحيت له مخې حق درلود ، چې واليان (1) او وزيران مقرر او له وظيفې نه لرې کړي ، د قضا غړي او د لويو رتبو نور مامورين دده په خوښه او اراده د کار ډگر ته راتلل او دده د فکر او رايې له مخې به يې کار پيل کاوه

وکیل الدوله :

د هغې زمانې د اداري جوړښت او رغاوې له مخې وکیل الدوله هغه څوک و ، چې د پادشاه په حضور کې يې د نایب السلطنه ، صدر اعظم ، نظامي او ملکي لوی مشاور او مخور په توگه دربار کې وظيفه ترسره کوله وکیل دوله تر هر چا ډېر غټ اعتبار او قدرت درلود دا کس او تن د هغې ورځې رئيس الوزرا (صدراعظم) و او د پادشاه په غياب کې يې د نایب السلطنه په څېر د پادشاهۍ د ټولو کارونو د سرته رسېدو او وارسی کولو ماموريت په غاړه درلود وکیل الدوله د هغې زمانې د خورا غټو منصبدارانو او مشرانو له ډلې شمېرل کېده او کولای يې شول ، چې د پادشاه سره د مخالفت په وخت کې د هغه لاس د کار نه لرې او پر ځای يې پادشاه شي د تيمورشاه د سلطنت او پادشاهۍ په وخت کې دده نایب السلطنه او وکیل الدوله سردار عبدالله خان ايوب زی پوپلزی و ، سردار عبدالله خان د لوی احمدشاه بابا د امپراتورۍ په وخت کې د دیوان بیگی (د دو ترونو امر) وظيفه په غاړه درلوده (1) دی په دېوان بیگی سره مشهور و هغه د خپلې زمانې پوه عالم او لوی سړی تېر شوی دی د تېمورشاه د زمانې ډېر درانده کارونه دده په مشوره او فکر سرته رسېدل تيمورشاه دېوان بیگی ته په ډېر درانده نظر کتل او په هر کار کې يې له هغه سره مشوره کوله

مشیر، مدارالمهام (داخله او عدلیه وزیر):

د تېمورشاه دوره او سلطنت د اداري جوړښت له مخې په هغه وخت کې د عدل وزارت او کورنیو چارو وزارت له یو او بل نه گوښي او جلا نه وو، بلکې د دواړو وزارتونو کارونه سره ګډ او شریک وو دنن ورځې په شان یې ځانته جلا نومونه نه درلودل دا دوه وزارتونه به د پادشاه نه وروسته د وکیل الدوله د خوانه اداره کېدل او د دولت ډېر مهم ارکان ګڼل کېده څرنگه، چې په هغه وخت کې د حکامو تغیر او مقرري د عمومي هوساینې او نظم د ساتنې دپاره او د قضاو وټاکل په شرعيه محکمو کې د یو بل سره تړلي وو؛ نو ځکه ددغو دوو وزارتونو کارونه د یو او بل سره په هغه دوران کې ګډ او نه بیلېدونکي وو د تېمور شاه حکومت په وخت کې د عدل وزارت د مدار-المهام په نامه سره یادېده، چې د محکمو د وظیفو څخه سوا د کورنیو وزارت ځینې وظیفې او چارې هم پرې تړلې وې او د ټاکلي وزیر له خوا به تر اجرا لاندې نیول کېدې) 1 (

په هغه دوران کې د عدل وزیردخان علوم او یا د قاضي القضاات په نامه سره مشهور و، د عدل وزیر به خامخا هغه څوک و، چې په شرعيه علومو کې یې تر ټولو لاس درلود دې سړي به ټولې قضايي چارې او کارونه د محمدي شریعت سره سمې فیصله کولې د اسلام او محمدي دین نه یې خلاف هېڅ کار نه شو کولای، له دې امله د عدل وزارت وظیفه ډېره درنده او پاکه وه چا به، چې د شریعت څخه مخالف کار وکړ، هغه ته به د شریعت سره سمه سخته جزا ورکول کېده د تېمورشاه د پادشاهۍ په زمانه کې د مدارالمهام درنده وظیفه د قاضي فیض الله خان دولت شاهي په غاړه وه، دې سړي به د نن ورځې د عدل پر چارو برسیره د کورنیو چارو وزارت کارونه او د دربار مشاوریت هم په غاړه درلود دا سړی په خپل وخت کې تېمورشاه ته ډېر منلی و، دده نوم په تېرو بحثونو کې ځای په ځای راغلی دی او په خټه پښتون نه و د خاص مهارت په خاطر تېمورشاه ته ډېر گران و

مستوفي:

که د تېمورشاه د زمانې اداري او دولتي جوړښت ته ځیر شو؛ نو له هغه نه په ښکار سره جوتیږي، چې دده د سلطنت او حکومت په دوران کې مستوفي د اعلی دېوان او د لوی ارکان په حیث خپله دنده تر سره کوله دده کارونه د وزیرانو نه وروسته ډېر درنده او غوره وو دده د پادشاهۍ په وخت کې څو کسانو د مستوفیت وظیفه اجرا کړې ده، چې د ټولو نه یې مشهور او مخور عبدالطیف خان الجامي د کشمیر اوسېدونکی و) 1 (

د مستوفي غوره کار د مالېي راتلول و دې سړی به هر کال د هېواد له ټولو برخو څخه مالیه د ټاکلواصولو له مخې، چې د دولت ستر عایدو راغونډولو او وروسته له حساب کولو او اندازې معلومولونه به یې پادشاه پرې خبرولو او د هغه له سترگو نه به یې د ملک مالیه، چې څومره ده، تېروله مستوفي په هر ځای او ولایت کې ځانگړی دوتر او ځانگه درلودله، چې د بیلوبېلو ولایاتونو مالیه به د موظفو کسانو له خوا د مستوفي د امر د ور رسېدو سره د مربوطې سېمې له خلکو نه را ټولوله او تر راغونډولو وروسته به یې مستوفي ته رسوله مستوفي به بیا د وېش له مخې هر ځای

ته خپله د ضرورت ونډه حاکمانو ته ورلېږله ، یا به داسې وه ، چې د هرې سیمې حاکم به د ضرورت وړ پیسې د مستوفیت او مالیه له څانګې اخیستې ، لنډه دا ، چې د مستوفي کارونه ډېر او درانده وو

امین الملك (د زراعت رئیس):

که څه هم دا نوم ددې عنوان سره سر نه خوري او د ملک او هېواد او د ساتنې په معنا دی، خو د هغه وخت دا داري جوړښت او تشکیل له مخې یې د اجراء تو او کارونه ښه هم دانه وه ، دا عنوان د املاکو د مدیر او د نن ورځې د کرنې له وزیر سره مشابهت لري د تیمورشاه د سلطنت او واکمنۍ په وخت کې دې اداري او دولتي څانګې د دولت د مخکو (خالصه جاتو) محصول ټولولو او د حکومت په چارو به یې لګاوه (1) او یا به یې د دولت خزانې ته سپاره دغه مهمه او درنده اداره د احمدشاه بابا او تیمورشاه په زمانه کې د اعلی دېوان یوه څانګه شمېرل کیده ، چې د دولت محصول به یې را ټولولو، دا شان دې څانګې د هېواد په هر ولایت او دولتي سیمه کې دولتي گدامونه جوړ کړي وو، چې هر ولایت به د ضرورت او اړتیا په وخت کې خپله ونډه ددې راټول شوي محصول نه د دولت په کار کې لګوله د تیمورشاه د واکمنۍ په وخت کې د هغه وخت د امین الملك وظیفه نورمحمدخان بابري ته ورسپارل شوې وه ، دې سړي دا دنده په ډېر ښه شان سره پر مخ بووله او د څه وخت نه وروسته د دوترونو د مهمتم په دندې و ګومارل شو دا، چې دا سړی په خپلو ورسپارل شویو دندو کې ډېر صادق او رښتینی و؛ نو د تیمورشاه د ډېر باور له مخې د مالیه د محکمو د پلټنې دنده هم ورته په برخه شوې وه

ایشک اقا سي (د دربار وزیر):

د تیمورشاه د اداري تشکیل په لړ کې ایشک اقا سي د دربار د وزیر حیثیت درلود ددې سړي کار ډېر دروند او غوره و ایشک اقا سي به د دربار ټول کارونه پرته د انشاء له دوتر نه ، چې د منشیانو په لاس کې و اجرا کول دا سړی پادشاه ته هم ډېر منلی او نږدې و دا، ځکه پادشاه په هر چا د دربار د وزیر او ددې وزارت د کارونو اعتماد او باور کولای نه شو دې سړي د دربار د وزارت او د دربار د ټولو څانګو د مامورینو نظم او ترتیب په لاس کې و او ده به د دربار د ټولو لګښتونو او خرڅونو حساب په خپله سنجاو کله به ، چې دده له خوا نه د دربار مصرف وټکال شو؛ نو بیا به د موظفو کسانو له خوا تر سره او پوره کېده د تیمورشاه د سلطنت په زمانه کې دده ایشک اقا سي سردار محمد علم خان پوپلزی و سردار محمد علم خان د منلي او مخور دېوان بیګي (عبدالله خان) زوی و موږ پورته وویل ، چې تیمورشاه د ځان د ساتنې له پاره په هر چا باندې اعتبار کولای نه شو او هم یې د دربار کارونه هر چاته په لاس کې نه ورکول څه وخت، چې دېوان بیګي مړ شو ، تیمورشاه سردار محمد علم خان ته په میراثي ډول دا منصب ورکړ

1()

منشي باشي او خاص دېوان :

د تیمورشاه د سلطنت او پادشاهی په دوران کې سر منشي د منشي باشي او شاهي دارالتحریر د خاص دېوان په نامه سره یادیده او ډېر دروند او غوره کار گڼل کېده) 2 (

د تیمورشاه په وخت کې منشي باشي د ډېر قدرت او صلاحیت څښتن و د دده تر لاس لاندې څو پخو منشیانو او لیکونکو کار کاوه د پادشاه فرمانونه (ارقام) او نورې غوره پانې په ده پورې تړلې وې د تیمورشاه په زمانه کې هر چاد منشي باشي وظیفه تر سره کولای نه شوه ځکه ، چې دا دروند کار د منشي باشي په لیاقت او استعداد پورې تړلی و چا به ، چې په ډېر قدرت او د خلاقه هنر په زور شاهي فرمانونه لیکل؛ نو د لیک په کار کې د حسن خط (ښکلي خط مراعات یوازې ارزښت و) لیکل غوره او په زړه پورې اصل شمېرل کېده چا به ، چې ښکلی خط درلود؛ نو هغه به همدې درانده کار ته گومارل کېده ، کوم کس به ، چې په دې مهمه دنده او کار کې د ځان نه لیاقت څرگند نه کړ هغه په دې دنده مقررېدلی نه شو په دې توگې سره وینو، چې د ښه خط څښتن د منشي باشي (د ښکلي خط خاوند) میرزا هادي خان و دا سړی د تیمورشاه د پلار لوی احمدشاه بابا له وخت نه په دغه درنده او مهمه دنده باندې مقرر او گومارل شوی و ده دا غوره او اهمه دنده په ډېره ښه وجه او د ځان نه د لیاقت په ښودلو سره ترسره کوله که سړی دده د لاس خط او فرمانونه وگوري؛ نو به دغه حقیقت په پوره توگه ورته جوت شي د مېرزا هادي له مرگ نه وروسته د منشي باشي د دندې د پاره اعلیحضرت تیمورشاه ابراهیم خان، چې په مشرف خان سره مشهور و، دې کار ته وگوماره) 1 (

صندوق دارچي (د خورځونو رئیس):

د هغه وخت د اداري تشکیل په اساس خزانه ډېره غوره او مهمه اداره وه د تیمورشاه د واکمنۍ او حکومت په وخت کې خزانه د اعلی دېوان تر کتنې او نظر لاندې اداره کېدله د دولت نورې ټولې خزاني دلته د ذخیرې او ډېرۍ په توگه ساتل کېدلې، دوی دغه د خزانو ذخیره او زېرمه د مالیې نه بیله او گوښې کړې وه دا کار ددې د پاره ترسره شوی و، چې د پادشاه د پاره ځانگړې خزانه په نظر کې وه او د صندوق دارچي له خوا یې کتنه کېدله ، له بلې خوا به د مالیې ډېره برخه د مامورینو ، لښکرو او قومي مشرانو په تنخوا او معاش پورې لگېدله ؛ نو ځکه د پادشاه له پاره ځانگړې او ځانته خزانه په تشکیل کې نیول شوې وه

دا ټکی هم د یادونې وړ دی ، چې د خپل هېواد دننه ملیه به د مامورینو ، لښکرو او قومي مشرانو په تنخوا پورې مصرف کېدله د تر لاس لاندې ملکونو مالیه او باج به یوازې او یوازې د پادشاه خزاني او ذخیرې ته راټولېدې او هلته به د پادشاه د پاره د صندوق دارچي له خوا خوندي کېدې) 1 (

د تیمورشاه په زمانه کې دده لوی او عمومي خزانه دار او د هغه وخت په اصطلاح صندوق دارچي التفات خان و، دا سړی د لوی احمد شاه بابا په دوران کې دده د خواجه سرای په نامه دنده په غاړه درلودله او احمدشاه بابا ته

ډېر منلی او نازولی و تیمورشاه ، چې په ده باندې زیات باور درلود؛ نو دغې چوکۍ ته یې لوړ کړ ، خو ، چې دده مالونه ښه شان سره ورته خوندي وساتي

[عرض بیګي (د عرایضو آمر):]

د اداري تشکیل له مخې عرض بیګي د نن ورځې د عرایضو د مدیر او آمر په څېر او څه له دې لوړه دنده د سرباړ په شان د پادشاه په دربار کې په غاړه درلودله دا سړی به تل په دربار کې حاضر و د عرض بیګي وظیفه په هغه زمانه کې د دربار د وزیر په هدایت اود هغه تر امر لاندې اجرا کېدله ټیمورشاه هم د نورو پادشاهانو په شان عرض بیګي درلود او دا اداري څانګه دده په وخت کې پیاوړې او بشپړه وه دده د دربار عرض بیګي محمد اکبرخان و، چې دده په خوښه په دې وظیفه باندې ټاکل شوی و) 1 (

جهرچي باشي (د خپرونو ، تبلیغ او حکومتي چارو آمر):

د جهرچي باشي دنده په خپل وار سره په خپل ځای کې ډېره درنده وه او خورا غوره ښه یې درلودله داپه دې معنا، چې جهرچي باشي به هره ورځ پادشاهي فرمانونه ، پیغامونه او خبرونه د دربار غړیو او نورو لویو رتبو مامورینو ته رسول جهرچي باشي به د سفر (لېږد) او جنگ په وخت کې د پادشاه امرونه په جهر او لوړ غږ سره خلکو او ولس ته اورول او رسول به یې ددې سړي تر لاس لاندې نورو ډېرو وړو جهرچیانو وظیفه په غاړه درلودله، په دغو جهرچیانو د هېواد له هرې سیمې نه خبرونه او احوال راټولول

په هغه وخت او زمانه کې ، چې د مخابراتې او اژانس وسایل ډېر کم او یا هېڅ نه وو؛ نو ددې له امله او د هغه زیات ضرورت او اړتیا له مخې، چې د هېواد د لرو سیمو او یا د هېواد نه د باندې خبرونه ډېر ضروري ګڼل کېدل؛ نو، ځکه جهرچیانو ډېر قدر او عزت درلود او د دوی د خبرونو راوړلو ته سخته اړتیا وه کله به ، چې د دوی قدر او عزت چا ونه کړ؛ نو کولای یې شول ، چې په خپلو راټولو شویو خبرونو او احوال سره خلک په غلطه تېر باسي او دروغ ووايي ، که ، چېرې دوی دا کار کړی وای؛ نو طبیعي وه ، چې یو عالم کړاو او تکلیف یې رامنځ ته کاوه ددې مثال په څرګندیدو سره جوته شوه ، چې په هغه دوره او وخت کې جهرچیانو ډېر قدر درلود او هم د ورځې لوی ټولنیز ضرورت په دوی پورې تړلی و له نیکه مرغه نن ورځ دا اهم کار د راډیو ، تلیفون ، تیلګراف او بې سیم په واسطه سره اجرا او تر سره کېږي

د تیمورشاه د دورې جهرچي باشي غازي زکي خان و ، چې د ملتان د سپکانو په جگړه کې یې د تیمورشاه د اتلس زره کسيز لښکري فوځ مشري او واک په غاړه درلود (1) د هغه زېږورتوب او مېړانې له امله ، چې ده درلودله د ملتان د تاریخي او درندې جگړې قهرمان وګڼل شو دا سردار د هغه مراد خان ورور دی ، چې د مراد خانۍ د کوڅې نوم (2) د هغه د مېړانې او تورې له مخې ور باندې د یادگار دپاره اېښودل شوی دی دی هم د خپل ورور په شان توریالی او مېړنی و ، چې د ملتان د جنگ اتل وګڼل شو

نساق چي باشي (قوماندان ، کوتوال):

د تېمورشاه د دوران د اداري تشکيل او چوکاټ له بني نه دا جوتېږي ، چې نساق ، چې باشي کټ مټ د نن ورځې د امنيت او ژاندارمې د قوماندان وظيفه په غاړه درلودله دې سړي او مسوول شخص به په ضروري کارونو او پېښو کې د پادشاه او سلطنت د نورو لوړو او غوره کسانو په خوښه د جزا د ورکولو دنده په خپل واک او لاس کې اخيسته څوک به ، چې مجرم او گناهگار و، دده له خوا به په لازمه او ورته ټاکل شوې جزا باندې محکومېده لکه ، چې د باشي له کلمې نه څرگنديږي دده تر لاس لاندې يوه لويه ډله په ښار ، ښارونو او ولاياتو کې د ساتنې او امنيت د پاره په دې دنده گومارل شوې وه او د گزمې په بني سره به يې خپله دنده په جدي توگه ترسره کوله دا ټکی هم بايد جوت کړو، چې په هر ولايت کې به يوه باشي خپله دنده د هغه وخت د مقرراتو سره سمه د والي په امر پر ځای کوله

د تېمورشاه د دورې او سلطنت د نسق چې باشي دنده د نن ورځې د امنيتي قوماندان او د خلکو د څارندوی د سر مامور سره يو شان وه (1) که چېرې سړی د تېمورشاه د دورې اداري جوړښت مطالعه کړي؛ نو به ورته معلومه شي ، چې نسق، چې باشي د قوماندان او سرمامور وظيفه په غاړه درلودله

هر کاره باشي (د استخباراتو مدير) :

که د تېمورشاه د سلطنت اداري جوړښت په کره ډول مطالعه کړاي شي؛ نو به دا جوتنه شي ، چې د هرکاره باشي دنده د ضبط احوالاتو په څير وه ددې وظيفې څښتن به د سياسي خبرونو څارل او د ضبط احوال ماموريت په غاړه درلود

د تيمورشاه په زمانه کې دغه وظيفه د لومړي ځل له پاره آقا وقار اجرا کوله ترده وروسته د تېمورشاه له خوا مير هوتک خان پوپلزی په دې درنده دنده باندې مقرر شو (1) دې سړي په خپل وخت کې خپله ورسپارل شوې دنده د تيمورشاه په گټه په ډېر ښه شان او جدیت سره پر مخ بوتله دا سړی د خپلې د ښې اجرا له مخې تېمورشاه ته ډېر گران او منلی و

قافله باشي (د ترانسپورت او حمل و نقل رئيس):

د هغه وخت د اداري رغښت له مخې قافله باشي د لېږدونکو څارويو په سر باندې مقرر و او دې سړي به د څارويو او حيواناتو د خرڅ او خوراک وښه ، اوربشې او دروېشتې سمولې او هم به يې ددې دندې ترڅنگه د مستخدمينو او چوپړو (چېراسيانو) چارې ترسره کولې د سفر او جنگ په وخت کې به يې د سوارۍ کلک او غښتلي څاربه (خورب) آسونه برابرول (2)، همدا شان يې د شاهي کورنۍ د تفريح د پاره ښه ښه آسونه ساتل

لښکر نویس (لښکر لیکونکی):

د تیمور شاه د وخت د اداري تشکیل په چوکاټ کې د عسکرو ، کامي لښکرو د بللو او ترخیص کولو په غرض یوه ډله لښکر لیکونکي ددغې دندې د ترسره کولو د پاره گومارل شوي وو ، دوی خپله دنده د اعلی دېوان تر لاس او څارنې لاندې اجرا کوله ددغې ډلې یوازینی دنده د لښکرو بللو او شمېرلو لیکل و ، دوی به د خپل کار راپور وروسته له اجراء نه اعلی دېوان ته سپاره ، اعلی دېوان به د دوی کارونه لیدل او تر اصلاح او صحت وروسته به یې د پادشاه له نظر نه تېرول

خواجه سرای باشي:

د اداري رغښت له مخې دې سړي ته د پادشاه د حرام سرای د کور او حرم د چارو نظم او ترتیب ور په غاړه و ، د حرام سرای یوه ډله نور کار کوونکي به هم دده له خوا اداره کېده ، هغوی به دده تر امر لاندې د حرام سرای کارونه او ورسپارلې چارې پرمخ بوولې د تیمورشاه د پلار (لوی احمدشاه بابا) خواجه سرای باشي غازي التفات خان او یاقوت خان وو ،

د تیمورشاه د حرم سرای خواجه باشي هم یا قوت خان و) 1 (

د اعلی دېوان څانگې او دایرې :

- 1-خاصه دوتر (دفتر) : دا دوتر د پادشاه د جمع او خرڅ ټاکلی او ځانگړی دوتر وه

- 2-خالصه دوتر : دا دوتر د پادشاهي املاکو او آمرینو د محاسبې دوتر و

- 3-د مواجبو دوتر : په دې دوتر کې د معاش او تخوا کارونه ترسره کېدل

- 4-د ثبت دوتر : دې دوتر د نن په شان د ټولو سندونو او احکامو د اعتبار په غرض دوه کاپۍ لیکلې، یو کاپي به مستحق تن ته په لاس ورکول کېده او بله کاپي به یې دوتر کې د ثبت د پاره پاتې کېده) 2 (

- 5-د حساب دوتر : په دې دوتر کې د نن ورځې په شان د کنترول او محاسبې چارې ترسره کیدې

- 6-د اسنادو دوتر : دا دوتر اوس د لیک (پانو) او اریشف په نوم یادېږي ، په دې دوتر کې به ټول لیکونه خوندي کېدل

- 7-د ثالثاتو دوتر : دا داسې یو دوتر و ، چې حکومتي محصول به یې په دریو، برخو وېشه یوه برخه به یې کروني (کروندگر، بزگر، دېکان) ته ورکوله او پاتې نورې دوې برخې یې حکومت ته سپارلې، په دې حساب به بزگر ته د حاصل دریمه برخه ورکول کېده

- 8- راهدارۍ دوتر : دا د پاسپورت دوتر و ، چې د تگ راتگ کارونه يې کول

- 9- انشاء دوتر : دې دوتر ته به يې خاص دېوان وايه او د نن ورځې د شاهي دارالتحرير بڼه يې درلودله مهماندار باشي :

د تيمورشاه د وخت په اداري رغښت کې مهماندار باشي هغه څوک و، چې نن ورځ ورته د تشریفاتو آمر وايه شي دا نوم د لوی احمدشاه بابا په وخت کې پخواله 1165 کال څخه منځ ته راغی ، خو دې ادارې د تيمورشاه د حکومت او پادشاهۍ په وخت کې څه غوره توب او فوق العادګۍ نه درلودله ، دغې ادارې ته دده په وخت کې څه ضرورت نه لیدل کېده؛ نو يې څه تشکیل هم نه درلود له ده وروسته دا اداره او نوم د دوهم ځل د پاره د شاه زمان په وخت کې د مهماندار باشي په بڼه را ژوندی شو او د دربار په دایرو کې لوړ او اوچت ځای ونيو) 1 (

پېش خانه چي :

دې سړي د اداري جوړښت له مخې د پادشاه د پخلنځي او کار خانې چارې په غاړه درلودلې ، کله به، چې پادشاه د سفر خیال وکړ؛ نو به دې مسوول سړي د سفر ټول لازم او ضروري سامان لکه دېگونه ، فرش ، ظرف ، د آسونو ضروریات او نور د اړتیا وړ مواد د پادشاه د هوساینې له پاره اخیستل ، د تم کېدو او تگ په وخت کې به يې دا شیان وړل او تم کول) 2 (

چندال باشي :

څنگه ، چې په ځنډنو (پخوانو) وختو کې د خپلیو اغوستلو رواج زیات او ډېرو ، په څوکیو باندې به د میز تر شاه او یا بې له مېزه څوک نه کیناستل او نه يې دومره رواج درلود له دې امله په هغه وخت او زمانه کې کوټې او د ناستي ځایونه په غالېو، ټغرو او لمخو فرش شوي وو څه وخت به ، چې د پادشاه لېدو ته مخور او لویان راتلل؛ نو د دوی خپلۍ او پښې به په یوه کوټۍ (کفش کن، دهلیز) کې ویستل کېدې او خلک به دپادشاه حضور ته لوڅې پښې ننوتل له دې کبله ددربار لوی آمر حضور دکارونو د نظم په غرض یو تن د چندال باشي په نامه د پڼو او خپلیو د ساتلو د پاره ګومارلی و (1) دده وظیفه یوازې د خپلیو ، کوښواو پڼو ساتل او سمول وو

نظامي او عسکري بڼه :

تيمورشاه دخپل سلطنت په وخت کې عسکري مسلک ته ډېر لږ پام و ده خپلې ټولې حملې او عسکري يرغلونه خپلو لویو جنرالانو ته سپارلي وو ددې په نتیجه کې دده لویو منصبدارانو پاینده خان او مدد خان دده له دې اعتماد او ډاډ نه ښه غوره نوم پیدا کړ لکه ، چې څرګنده ده تيمورشاه په خپله ډېر کم د دښمن سره د جګړې او جنگ په ډګر کې مخامخ شوی دی سره له دې هم څنگه ، چې پادشاه لوی عسکري قوماندان و؛ نو، ځکه تيمورشاه په ځینو جګړو کې په تېره د تالپورا په جنگ کې د محاربې او جګړې د ډګر لوی افسر او مشر و) 2 (

مونږ دمخه دا ټکی یاد کړی و ، چې تېمورشاه د قام د سردارانو او خانانو د وېرې او ډار له امله د ځان د ساتنې دپاره کافي لښکر د عمل له ډگر نه لرې کړ او د هغه پر ځای یې تنخاکور لښکر جوړ او تیار کړ یوازینی ټولی ، چې دده سره تل ملگری او دده د ساتنې د پاره چمتو و هغه دده ټاکلی او خاص گارد و، چې ډېر زیات افراد یې پښتانه نه وو او له نورو، وغیره قامونو څخه جوړ و ددې گارد او ټولي تنخوا خورا ډېره وه او کله کله به زیات بخشونه ورته ورکول کېدل(1) دا وجه وه، چې د تېمورشاه او د هغه د دربار نه د خپل قام او ولس اړیکه پرې شوه ، له بلې خوا همداشان تیمورشاه په ولس باندې بې اعتماد و، له دې کبله هغه قامي لښکر د خپل ځان د ساتلو له پاره ونه گوماره ده خپل قامي لښکر پر ځای په تنخاکور لښکر ډېر اعتماد درلود دا، ځکه په دې لښکر کې قامي سردارانو لاس نه درلود دا لښکر دده په لاس د ځان د ساتنې د پاره جوړ شوی و د تیمورشاه د دورې عسکري نومونه او جوړښت داسې و :

سپه سالار :

د تېمورشاه په زمانه کې سپه سالار د نن ورځې د حربې د وزیر (د دفاع وزیر) دنده ترسره او اجرا کوله (2) د لښکرو نظم ، توپخانه، باجه خانه، پوځي بېل بېل ټولگي، د قامي لښکرو ترتیب او نور لښکري او پوځي کارونه په ده پورې تړلي وو

د تېمورشاه د سلطنت په وخت کې دده سپه سالار له 1186ق کال څخه تر 1191 پورې سردار جانخان پوپلزی وه ، دې پوه سپه سالار د احمد شاه بابا په زمانه کې هم همدا وظیفه ترسره کوله دې سپه سالار د ملتان په بهاولپور او نورو جگړو کې تر 1191 کال پورې په خورا میړانه سره گډون وکړ سره له دې هم دا د پښتنو اتل ددې کال په وروستیو وختو کې دیوه غرض او مخالفت له مخې، چې د مخه ورته اشاره شوې د کندهار په دل آرام کې د فاني نړۍ نه د تل د پاره سترگې پټې کړې

صوبه دار :

د تېمورشاه د سلطنت د دورې په نظامي جوړښت کې د صوبه دار او سپه دار کلمې دواړې رواج وې ، ددې دوو کلمو معنا په ښه شان معلومېدای نه شي ، ځکه ، چې د پارسي ژبې په اصطلاح سپه دار او د هندي ژبې په اصطلاح صوبه دار دواړه یوه معنا لري د دندې له مخې یې معنا کوم بېلتون او توپیر نه سره لري د تېمورشاه په زمانه کې صوبه دار د نن ورځې د نایب الحکمه ، والیانو او عسکري قوماندانانو سره څه توپیر نه لرلو دې سړي به د والي په غیاب کې د لویو ښارونو کارونه اجرا او ترسره کول دا شان په هغه زمانه کې صوبه دار د لوی افسر مقام درلود او د حکومت کولو واک او واگې یې اخستی شو د تېمورشاه د حکومت په دوره کې دده مشهور او نامتو صوبه دار آزادخان د حاجي کریم داد خان زوی و، چې په کشمیر کې یې حکومت کاوه(1)

د تېمورشاه د پادشاهۍ او سلطنت په وخت کې عسکري نومونه دادی(2)

- 1- سپه سالار : د جنگ له وزير څخه لوړ

- 2- د لښکر امير : د حرب د وزير په شان

- 3- اردو باشي : نایب سالار ، فرقه مشر

- 4- قوللر اقا سي : د فرقه مشر سره يو شان

- 5- صوبه دار : د ولاياتونو او ښارونو عسکري قوماندان

- 6- سپه دار : د هغه وخت سپه دار د نن ورځې غونډ مشر

- 7- بېگلر بيگي : د کرنيل په شان

- 8- سرتېپ : بلوکمشر ، يا کپتان

- 9- پنجاه باشي

- 10- بيست باشي

- 11- لس باشي

په پورته نومونو برسېره نور عسکري نومونه هم په هغه وخت کې رواج وو لکه برگېټ ، يوز باشي (صد باشي)، توپچي باشي ، شاهخچي او زنبورک، چي دا ټکی بايد جوت کړو ، چې دا نومونه ويوازي د شاهي منظم فوځ او عسکري لښکر له پاره اېښودل شوي وو

عسکري تنخوا (معاش):

د تېمورشاه د حکومت او سلطنت د دورې د عسکرو او منصبدارانو تنخوا او معاش په ښکاره او پوره ډول سره جوت نه دی ، مگر يوازي د شاه زمان د يوه فرمان نه ، چې په 1212 کال کې يې د محمد امير خان قوللر اقا سي په نامه لېږلی و

د تنخوا په باب يې څه درلودل، هغه دا، چې پرته له دسترخوان نه د محمدا مير خان تنخوا د زرو نه تر دوو زرو پورې ليکل شوې وه ، همداشان د سراج التواريخ د مؤلف د څرگندونې له مخې (56 مخ کې) د عسکري، افرادو او غړيو کالنۍ تنخوا د سلو روپيو نه تر 150 پورې بلل شوې ده

د تېمورشاه د سلطنت په دوره کې د جنگ او سفر په وخت کې د عسکرو او منصبدارنو کورنيو د اعاشې او اباتې دپاره افرادو ته د يوه کال تنخوا د پيشکي په توگه ورکول کېده) 1 (

دولتمندو او بډايو عسکرو او منصبدار ته به د هغو تنخوا د سفر او جنگ نه د بېرته راگرځېدو په وخت کې اجرا کېدله ، که جنگ او سفر به نه و؛ نو د دوی تنخوا به د نن په څير هره مياشت حواله کېده او اخيسته به يې

څلورم فصل

د تیمورشاه د دورې مالي بڼه

اعلیحضرت تیمورشاه د خپل سلطنت او حکومت په دوره کې ماليې ته پوره پاملرنه او توجه کړې وه ، دده په وخت کې

د اقتصاد اصول او قوانین په ښه لار او نظم بنا وو، ده د خپلې پادشاهۍ پر وخت شاهي لگښت او مصروف یو څه راتیپت کړ او د هغې پر ځای یې د پوځونو او لښکرو تنخوا زیاته کړه (1) دده د حکومت په زمانه کې مالیه په ښه شان سره ټولېدلې ، د خرڅ او لگښت حساب او کتاب په اصولي لارو او بڼه ترسره کېده ددغه بڼه ترتیب او نظم په رڼا کې د دولت خوځو نه (خزانې) په لږه موده کې ډکه شوه) 2 (

د تیمورشاه د زمانې حکومتي شته او عایدات پرته له هغو لارو او مدرکونونه ، چې د " لعل بها" په نامه د نیول شویو ملکو څخه په لاس راتلل ، نور شته او عاید په لاندې ډول و :

- 1د هغه وخت د حکومت زیات شته او عایدات په عمومي توګه مالیه وه ، دا مالیه به د اجارې په توګه د پادشاه خزانې ته تحویلېدلې ، اجاره دارو به (په هندي اصطلاح تومن دارانو) خپل حق په زروکې د مالیه له دیوان او دوتر نه په قناعت سره ترلاسه کاوه ، هر څومره به ، چې و هغه ورته پوره ورکول کېده) 1 (

- 2د حکومتي املاکو محصول و ، چې د امین الملک په واسطه به د ښارونو اود کلیو دکړندو څخه او پورې د حکومت گدامونو ته سپارل کېدو

- 3د باجګیرۍ محصول و ، چې د کوچیانو او تجارانو څخه به لاس ته راوړل کېده نن ورځ د باجګیرۍ یا باج اخستنې محصول د ګمرک په نامه سره یوېږي

- 4هغه نغد شته او مال و ، چې د کابل او کندهار د ځینو سیمو له خلکو (2) نه را ټولیده ، دا محصول په هغو خلکو باندې دحکومت له خوا اېښودل شوی و، چې دوی د حکومت سره په عسکري چارو کې مرسته نه کوله ددې د پاره، چې حکومت د نورو خلکو په څېر دوی هم د مملکت خدمت ته متوجه کړي وي؛ نو به یې نغدې پیسې ورباندې حواله کولې، دغه ځانګړی او فردي محصول (سړي په سر) د حکومت د کالنیو شتو او عایداتو یوه ښه برخه جوړوله) 3 (

د دولت لگښت :

د تېمورشاه د حکومت او زمانې لگښت دادی:

- 1- د تېمورشاه په دوران کې د دولت غوره لگښت د حکومت د عسکرو تنخوا او معاش و ، دا تنخواخور لښکر دده په پاملرنه او خوښه سره جوړ او منځ ته راغلی و او هغه پخوانی قامي لښکر یې ، چې د پښتنو څخه جوړ وه ده له وېرې نه لرې کړ ، دده په تنخواخور لښکر کې پښتانه ډېر لږ وو ، عسکرو به خپله تنخوا هر یوه د فرمان له مخې د معاش د دوټر نه تر لاسه کوله ، د جنگ او سفر په وخت کې لکه ، چې د مخه په دې باره کې ویل شوي دي د یوه کال تنخوا د پیشکۍ په ډول اخستل کېده

- 2- د دولت دوهم لگښت اعزازی تنخوا وه ، چې د قام مشرانو په کال کې په ترتیب او وار سره د شلوزرو نه تر شپږو زرو پورې او یا له دې نه کمه د پادشاه له خزانه نه اخسته ، دا تنخوا هغو ته د حکومت له خوا د خدمت په مقابل کې مقرر وه سر بېره پردې دوی به څه نورې پیسې لږې او ډېرې د دسترخوان په نامه د دولت له خزانه نه تر لاسه کولې

- 3- د سفر په وخت کې مصرف او لگښت په دې کې به د څارویو او حیواناتو خوارکي شیان او د لښکرو ډوډۍ شامله وه دغه خرڅ او لگښت که څه هم د لارې په سر له خلکو څخه په زور او یا د کالۍ مالې په نوم پوره کېده ، خو سره له دې دا د دولت بودجې ته یو دروند او ستر تاوان و (1)

- 4- د تېمورشاه په زمانه کې بل غوره او دورند خرڅ د دربار دسترخوان او د درانیو امیرانو مجلسونه وو ، قبایلو مشرانو پرته له نغدې تنخوا د حکومت له پخلنځي یې کار خانې نه ډوډۍ هم خوړله پادشاه او غټو رئیسانو به د اخترونو او نورو ښو شپو ورځو او وختونو کې قام او ولس ته ډوډۍ هم ورکوله ، دا، ځکه په هغه زمانه کې بې ډوډۍ سپری (خان بې دسترخوان) ته چا د احترام او درنښت په سترګه نه کتل حکومت هم په داسې وختو کې د ځان په ګټه د خانانو او مشرانو د سیاست او حثیت د ساتنې په غرض له دوی سره له هیڅ ډول مرستې او بسپنې ډډه نه کوله ، چې په ولس کې سر لوړي وي او اعتبار یې لایات شي حکومت به په ډېرې خوښۍ سره د خانانو د ضرورت وړ شیان د خلکو د رضا او خوښې په خاطر هغوی ته ورلیږل

- 5- د لویو لارو د ساتنې په غرض حکومت او دولت دې ته اړو، چې عمومي سړکونو (لویو لارو) ساتنې ته یو قامي غټ مشر وټاکي او دا دروند کار هغه ته وسپاري ، دې لوی خان او مشر به په خپل قام او خلکو د پولیسو په څیر تانه کوله ددغې درندې او لویې وظیفې په مقابل کې به حکومت دې سړي ته په کال کې یو موټی پیسې د دولت له خزانه نه ورکولې

- 6- د پادشاه او د هغه دکورنۍ ځاني لگښت، چې د ضرورت په وخت کې به یې د شاهي خزانه نه اخست او په خپله به یې مصرف کاوه

- 7د هغو خانانو او مشرانو لگښت ، چې د جنگ او جگړې په وخت کې به یې ولسي افراد (ولسي خلک) د پادشاه له فوځ سره دکومک او مرستې په ډول پادشاه ته په واک کې ورکول، خو ، چې دده په گټه په هر ځای کې ، چې وغواړي د هغه له فوځ سره اوږه په اوږه د مقابل دښمن د ماتې له پاره وجيگېږي (1) په دې ډول سره ځینې نور لگښتونه هم د دولت په غاړه وو

د ماليې اجاره داري :

د سدوزیو په دوره کې د رعیت د مخکو مالیه په دې ډول سره ټولېدله :

د رعیت او ولس د مخکو یوه برخه به د یو خان او مشر تر ادارې لاندې وه د اعلی دېوان یو مامور به د خالصې په نامه د هغې غور کاوه د اعلی د یوان د دوتر دې څانگې به د خانانو د مخکو مالیه د دوی د هغه خدمت په مقابل کې ، چې د حکومت سره به یې په نظامي چارو کې ترسره کاوه، د تنخوا په نوم به یې ور معامله کوله قامي مشرانو به د اعلی دېوان څخه ددېوان بیگي په مهر دبرات لیک تر لاسه کاوه پردې برسېره قامي مشرانو د پادشاه د فرمان له مخې خپله مالیه د اعلی دېوان څخه یستلې وه (1) دا دې معنا ، چې دغو قامي مشرانو (خانانو) به د حکومت خزانې ته مالیه نه ورکوله دا، ځکه ، چې خانانو د پادشاه او حکومت سره د جنگ او جگړې په وخت کې مرسته کوله او هم به یې د خپلې سیمې خلک د پادشاه په پلو ساتل د نور ولس مالیه ، چې د دوی له مخکو او مالونو څخه راټولېدله هغه به د پادشاه خزانې ته د اعلی دېوان له لارې تر سنجش وروسته سپارل کېده

د لرې ملکونو او ښارونو د مخکې د ماليې دریمه به په دې ډول ترسره کېدله ، چې د حکومت له خوا به یو اعتباري سړی د هغې د اجارې دپاره ټاکل کېده ، دې اجاره دار به د مخکې د ماليې د کالني کرښت او زراعت اجاره د ماليې په نوم له کروند گرو نه اخسته ، ده به وروسته له دې ، چې مالیه را ټوله کړای شوه د یوزرگټې په مقابل کې د اعلی دېوان دوتر ته سپارله د تېمور شاه په دور کې د هند له ښارونو نه کالني مالیه او باج د احمد شاه بابا د وخت په څېر د هند له نیول شویو ښارونو نه د اجارې په بڼه ټولیده ، دا شان د اهل هنو د دکاندارانو نه د باج او جزیې په نوم مالیه را غونډېدله ، دا مالیه به وروسته له جمع کېدونه د پادشاه خزانې ته تحویلېدله تاریخ پوهان او تاریخ لیکونکي په غوره دلیل سره وایي ، چې د تېمورشاه د سلطنت په دوره کې اقتصادي بڼه پیاوړې او د ډاډ وړ وه دا، ځکه ، چې ده د ضرورت وړ شیان د هند، مشهد او ننني افغانستان له پولو او سرحدونو نه پوره کول ، له دې کبله د اقتصاد له مخې دی (تېمورشاه) باندنیو هېوادو ته اړنه و، د ماليې د سمې لارې د لاس ته راوړلو له امله ، چې په هغه وخت کې باب وه د هغه خزانه ښه ډکه وه دا شیان د تېمورشاه د حکومت په وخت کې د هغه د زمانې اقتصادي بڼه وه ، چې د لاندې دریو ضروري شیانو پوره توب او بسنې له مخې د ډاډ وړ گڼل کیده

1-کرنه (زراعت) او مالداري :

د تېمورشاه په زمانه کې د کلیوالو لوی او دروند کار د کرنې چارې وې (1) کروندگرو په عمومي توګه غنم ، اوربشې او نورې دانې لکه جوار ، ږدن او جودر کرل دارنگه کروندگرو خټکي ، هندوانې ، بادرنګ او ضعتي نباتات کړل ، چې د هغه وخت پر مخ تللې کرنه وه او کلیوال پرې بخت وو د کروندگرو د درمند ، کولبې او غوبل کولو څاروي او وسایل د نن ورځې غوایان وو

د تېمورشاه په وخت کې ټولو خلکو په تېره د درانیانو هرې کورنۍ درې او څلور جوړې غوایان درلودل ، چې کولبه او یوې به یې پرې کولو دا شان دوی د غوښو ، شیدو وړیو او پوستکیو دپاره غواوې ، وزې ، پسونه او میږې د نن غوندې روزل او ښه پاملرنه یې ورته کوله د مالونو د درلودلو او ساتلو په لړ کې د پسونو رزونه د درانیو غوره وظیفه وه دوی د پسونو ډېرې ښې ښې رمې درلودلې او ښه روزنه به یې کوله دوی د خپل مال د پوولو او څرولو د پاره د وخت او موسم په تغیر سره د یو ځای نه بل ځای ته کوچېدل د دوی په زمانه کې د نن په څېر اوشان او خره د بارونو د وړلو له پاره ډېر پیدا کېدل ، په اوشانو باندې یې سر بېره پردې چې لوی او درانده بارونه وړل د خرڅلا و د پاره هم ساتل کېدل ، لکه ، چې جوته ده ویل کیږي ، چې په استحق زیو کې د اسانو او یابوګانو روزنه ښه پرمخ تللې وه (1) مخکه د لویو خانانو په واک کې وه ، چې په بزګرانو به یې کرله او هغو ته به یې د هغه وخت د معمول رواج سره سم برخه ورکوله ، چې څه گوزاره به یې نه پرې کېدله

2-صنعت (هنر) :

که څه هم د تېمورشاه په وخت کې کورنیو شخړو او عسکري فعالیتونو د صنعت د انکشاف او پرمختګ زمینه له منځه وړې وه ، مګر سره له دې هم نفیسه ضایع او مامولي صنعت تر ډېره حده پورې د ډاډ وړ و نفیسه صنایع : د تېمور شاه په زمانه کې نفیسه صنعت د پادشاه په شخصي مینه او د امیرانو په پاملرنه ښه وړاندې تګ کړی و ، مګر دا ، چې د هغه وخت تاریخي ماڼۍ او عمرانات له منځه تللی دي؛ نو ځکه په دې برخه کې زموږ معلومات لږ دي (2) لکه څنګه ، چې ښایې هغه شان په دې باره کې لازم مواد په لاس کې نشته ، چې وړاندې یې کړو البته دا جوته ده ، چې په هره تاریخي دروه کې صنایع د هغه وخت په شرایطو پورې اړه لري ، که سړی د احمدشاه بابا او تېمورشاه د دورې لاسي صنایع او صنعتي چارې وويني دا به ترې جوته شي ، چې دا هنر په هغه زمانه کې ډېر پر مخ تللی و

معمولی هنر: د تېمور شاه د پادشاهۍ دوران کې معمولي هنر او صنعت لکه خطاطي ، نقاشي، مهندسي ، خټګري ، ترکانی، حجاري، پښګري او ځینې نور کارونه کېدل په دې هکله د هغو هنرونو لنډه څېړنه کوو، کوم ، چې نن ورځ هم د خلکو سترگو ته درېږي.

خطاطي او نقاشي : د دې هنر او صنعت ښې نمونې او ښې د زیارتونو او ماڼیو پرمخ ، چې په هغه زمانه کې یې ورباندې کار کړی و، لاس ته راځي که ، چېرې د هغه وخت نقاشۍ او خطاطۍ ته وکتل شي دا ترې په ډاګه جوتیږي

، چې دا هنرونه په هغه وخت کې ډېر زړه وړونکي او پرمختللي وو هغه خلک ، چې په دې غوره صنعت او هنر باندې لگيا وو د خپلې زمانې او وخت د ټولنيز ژوند لوړ مقام يې نيولی و

مهندسي او خټگري : که د هغه وخت قبرونو ، گونډزو (گنبدو) او نورو تاريخي اثارو ته وکتل شي؛ نو له هغې نه دا ښکاري ، چې په هغه زمانه کې د مهندسي او خټگري هنر او صنعت ښه وړاندې او مخکې و که ددې هنر پوځوالي ته ښه په غور وليدل شي دا ترې جوتېږي ، چې د مهندسي هيڅ ډول عيب او زيان په هغو کې نه ليدل کېږي ، په دې برخه کې به يوازې او يوازې دا ووايو، چې د هرې زمانې او دورې د خټگري (معماري) سيستم له بلې نه توپير لري ، چې دا د خټگرو او مهندسينو نقص نه گڼل کېږي (1) بلکې د خپل وخت او زمانې د خلکو د غوښتنې او پوهې په پرمختيا پورې اړه پيدا کوي او څنگه ، چې زمانه او خلک يې غواړي هغه شان ده پرمخ درومي

حکاکي او زرگري : د تېمورشاه د سلطنت په دوره کې ددغه هنر او صنعت جوتې ښې او نمونې د هغه وخت د سکو ، مسکوکاتو او مهرونو د ليدلو نه په ښه شان سره معلومېږي او سړی ويلی شي ، چې په حقيقت کې د هغې ورځې د حکاکي صنعت د نن ورځې له زانگو گرافي سره هيڅ توپير نه لري

دا ځکه ، چې د يوه مهر کيندل او د مهر په نيمايي قطر باندې د نستعليق د خط چپه ليکل خورا گران او سخت کار و ، چې په هغه زمانه کې ترسره کېده که سړی ددې هنر او صنعت ښکلي والي ته ځير شي؛ نو به ووايي ، چې دا دروند کار په هغه وخت کې په ښه شان سره پرمخ تللی و ددې صنعت او هنر کمال په دې کې و ، چې د مهر د کيندلو سره سره د مهر پرمخ د ټکيو د اړخونو سره د پاڼو او گلانو رسم او انځور هم ترسره کېده او خورا ښکلي او ښايسته بڼه يې درلودله د تېمورشاه د حکومت په زمانه کې د زرگري صنعت ډېر په زړه پورې کار و زرگرانو هر ډول ښکلي شيان په ډېر ښه شان سره جوړول ، له دې پرته د تېمورشاه په دوران کې پښگري ، وسله جوړول ، کالي گنډل ، د دباغۍ او مسگري صنعت د وخت د اړتياوو د پوره کېدو په غرض منځ ته راغلی وو او ډېر ښه وړاندې تگ يې موندلی و ، که ، چېرې د خپل وخت اړتياوو ته ځير شو؛ نو به دا راته معلومه شي ، چې نن ورځ هم د هغو نمونې موږ ته را پاتې دي د تېمورشاه د وخت د مشهورو څو تنو نقاشانو نومونه دادي:

د تېمورشاه د دورې نامتو او غوره نقاش محمدهاشم نوميده دی په اصل کې د لاهور اوسيدونکی و دې پياوړي او تکړه نقاش سربيره پر خپلو ډېرو ښو ښو نقاشيو او هنرونو ، چې زيات شهرت او نوم يې درلود ، د تېمورشاه د ماندینې گوهرشاد بيگم يو په زړه پورې انځور کښلی و ، چې د ډېر ښايست له مخې د ډېر قدر وړ و

د تېمورشاه په وخت کې نامتو ډېر کيندونکی اقا بابای اصفهاني و ، چې د ډېرو او تيرو کيندنو په کار کې يې لوی لاس درلود ، او د خپل لياقت په اثر يې د استاذۍ لقب گټلی و ده په هغه زمانه کې د ډېرو لويو او لوړو کسانو د مړتونو (قبرونو) شناختې (تبۍ) او کتيبې په ښکلي او ښايسته بڼه سره جوړولې له دې دا څرگندېږي ، چې

اعلیحضرت احمدشاه بابا او تېمورشاه دواړو د نیول شویو ملکونو له هنرمندانو او نامتو کسانو نه ، چې په هنر کې یې لاس درلود د خپل هېواد دپاره په دې کار کې ښه گټه اخیستې وه) 1 (

-3تجارت :

که د تېمورشاه د دورې د تجارت او سوداگرۍ ته کتنه وشي؛ نو به دا راڅرگنده شي ، چې تجارت دده په زمانه کې ښه وړاندې تگ کړی و وایي، چې خپله پادشاه تجارت ته د خلکو پاملرنه اړولې وه ده د لویو لارو د ساتنې دپاره ټانه داران درولي وو ، په دې لارو د قافلو د تلو او راتولو له درکه ډېره گټه تر لاسه کېده ددې محصول د لاس ته را وړلو نه وروسته به دا پیسې د دولت خزانې ته تحویلیدلې د تېمورشاه په زمانه کې د هیواد ډېر وگړي په راز راز سوداگرۍ او تجارت باندې بوخت وو د تجارت د وړو او راوړو په نتیجه کې خلك آباد او تجارت په زړه پورې وړاندې تگ کړی و د هند او ایران مالونه د افغانستان په لویو ښارونو کې ددې هېواد د مالونو سره معاوضه او بد لېدل دې حال او ښې د تجارانو کارونه پیاوړي کړي و تجارانو به ښه گټه کوله او تجارت د ښارونو په دننه او باندې کې ښه پرمختگ کړی و)1(

پنځم فصل

ادبي بڼه او علوم

د تېمورشاه د سلطنت او حکومت په دوران کې ادبياتو او علم بڼه وړاندې تگ کړی و، له دې امله دده دوره د افغانستان د ادبياتو په برخه کې د غوره او ښو ادبي زمانو څخه شمېرل کېږي په دې وخت او دوره کې نه يوازې ادبيات پرمخ ولاړل بلکې نورو علومو هم بڼه وړاندې تگ وکړ که د تېمورشاه د دورې د پوهې او علومو په هکله مطالعه شي؛ نو به دا ور څخه جوته شي، چې د ده په وخت کې د فقې علم، تفسير، حديث، صرف و نحو، رياضي، عروض، معاني او طب په پوره او بشپړ ډول په مدرسو کې لوستل کېدل البته په دې وخت کې مدرسو فردي بڼه درلودله په دې سر بېره د پادشاه دربار د عالمانو او پوهانو ستر مرکز هم و تېمورشاه په خپله د علم او پوهې سره زياته مينه درلودله، دده د مينې نتيجه وه، چې دده په دربار کې ډېر عالمان، پوهان او شاعران روزل کېدل عالمانو او پوهانو دهغې زمانې مروج علوم او فنون په استازانه ډول سره خلکو ته ابلاغول او په خپلو علومو کې يې د استاذانو لقبونه گټلي وو

تېمورشاه په خپله شاعر او اديب و دده دغه مقام دومره اوچت دی، چې وروسته ده ددې ادبي مقام په درلودلو سره د افغانستان په لويو اديبانو کې ځای ونيو ددې ادعا د اثبات دپاره دده د غزلو، قطعو، څلوريځو، قصيدو (بوللو) او نورو شعرونو دېوان په پښتو او دري ژبه تر اوسه په ياد را پاتې دي د تېمورشاه د حکومت په زمانه کې کوم شي ته، چې د علم په باره کې ده توجه نه وه کړې هغه د پښتو ژبې نه پالل او نه روزل وو، که سپړی دده د دربار د عالمانو په هکله مطالعه وکړي دابه ورته معلومه شي، چې دده دربار د فارسي شاعرانو او عالمانو نه ډک و دا کومه پټه خبره نه ده دده د وخت د عالمانو له کتابونو نه په ډاگه سره ښکاري، چې سر بېره پر دري ژبو شاعرانو پښتو ژبو عالمانو هم په دري ژبه شعرونه ويلي دي له دې معلومېږي، چې دده په وخت کې د دري ژبې د ادب او دهغې د پاللو بازار ښه تود و اعليحضرت تېمورشاه د خپل پلار په شان يو اديب پادشاه و په دري ژبه د شعر ديوان لري، چې په 1119هـ (د پادشاهۍ) په ديارلسم کال يې له نظم فارغ شوی دی تېمورشاه په خپله مورنۍ ژبه پښتو ښه خوندور اشعار ويلي دي، مگر متاسفانه، چې موږ ته ډېر لږ رارسېدلي او نور ورك دي د تېمورشاه پښتو شعرونه عشقي او بزمي رنگ لري

په پښتو شعر کې يې د فارسي شعر په څير ژبه روانه او بې تکلفه ده د سبک له مخې د خپل پلار شاگرد دی او په معنا کې يوازې د بزم او عشق سندرې وايي د پلار په څېر د وطن مينه، جنگ او اجتماعي ژوند په باب څه نه وايي دده د ادبي مقام

د يادونې له پاره دده پښتو او دري غزلې دنمونې په ډول راوړو:

هې هې د يار صورت لکه گلونه
 چې وهلي يې پرمخ دي شنه خالونه
 تېر شو عمر د وصال په انتظار کې
 اوس په زړه مې د هجران لگي اوږونه
 په رخسار باندې يې زلفې تار په تار دي
 د عاشقو اوېزان په هر تار زړونه
 د پتنگ په دود ديار په غمو وسوم
 د بانو ناوکي ايژدي په زړه زخموڼه
 توکل دې پر خپل خداى کړه تېمورشاهه
 څه په کار دي د فاني دنيا کارونه) 1

* * *

نن مې بيا له تورو سترگو سره جنگ دى
 پر لبانو يې د زړه د ونيو رنگ دى
 که پرې کړى سر په لاس ورلره راشم
 لا په داڼې باور نشي زړه يې سنگ دى
 ستا د حسن لښکر راغى ځان يې بايلو
 د عاشق و زړه ميدان هر گوره تنگ دى
 عشق د مشک پټول نشي تېمورشاهه
 چې په خپله ځان رسوا کا هغه رنگ دى

* * *

دا هم دري غزل:
 ای همدمان زآتش آهم حذر کنید
 دلدار راز حال دلم خبر کنید
 ای مردمان زحسرت من یاد آورید
 چون بر جمال سر مثالش نظر کنید
 وئید حال زار مرا پیش یار من
 ر یردش ملال سخن مختصر کنید
 دانید بردل مسکین چه رفته است
 ر سینه تیغ جفا یش سپر کنید
 یا از سفر ستمر مارا کنید منع
 یا از من ستم زده قطع نظر کنید
 دانید حال دیده شب زنده دار من
 ر در فراق یار شبی را سهر کنید
 یاران ز زلف یار بیادم نیاورید
 دیوانه را مبادا که دیوانه تر کنید
 تیمورشاه شته زعشق یار جر خون
 فکری بحال عاشق خونین جر کنید)1)

* * *

دده د دورې ځینې شاعران او لیکوال دادی:

عبدالله خان وکیل الدوله : دا پوه او عالم سپری د احمدشاه بابا د وخت نه تر تیمورشاه پورې د هېواد لوی او غټ
 شخصیت و او د حکومت په چارو کې یې ستر لاس درلود دی د هغه وخت د ډېرو پخواو ښو شاعرانو او لیکوالو په
 ډله کې شمېرل کېده عبدالله خان د پوره دیوان څښتن دی شعرونه یې (د الف) له ردیف نه تر (ی) پورې دي او

ټول درې سوه (300) غزلو ته رسېږي چې په دري او پښتو يې ويلی دي دده په شعر کې حمد و نعت ، مرثيه ، بولله ، د خلکو کيسې او تاريخې قطعې لېدل کيږي ،

عبدالله خان وکیل الدوله د څو تالیفونو خاوند هم دی ده یو کتاب د فقې د علم په هکله او بل يې د احمد شاهي فتاوې په نامه په 688 مخونو کې، لیکي دي د وروستی کتاب سریزه د پښتو په اتیا بیتونو پیل شوې ده دده بل اثر احمد شاهي شهر (کندهار) په نامه دی ، چې په فارسي ژبه کښل شوی دی دده د احمد شاهي فتاوې د شعر نمونه دا ده:

ددې وخت پادشاه سني دی

په مذهب کې حنفي دی

محبت يې د کتاب دی

بې عددو بې حساب دی

دی په خپله مصنف دی

په دې کار کې ډېر منصف دی

هم عالم دی هم شاعر دی

په نکتو کې ډېر ماهر دی

چې دده دیوان هیرادی

په تحقیق سره هیرادی

حرص يې ډېر ددين په کار دی

ذوق يې ډېر ددې روزگار دی

دا يې و فرمايل ماته

چې يو امر کوم تاته

ماوې وايه اې پادشاهه

زما شاهه دين پناهه

وې يې ډېر مين په دين يم

د افغان په کار غمگين يم

دا کتاب ورته پښتو کړه

په تا حکم کوم وکړه!

ماوې هر څه ستا مامول دي

په ليمو زما قبول دی

مسمی په عبدالله يم

دعا گوی د خپل پادشاه يم

همداسې يې د پښتو د شعر څه گوښي بيتونه دا دي) 1 (

عبدالله د هيڅ منصب هوادار نه دی

دراستی د ښه کلام يم په اخلاص

* * *

خونه که مې وسوه ديوانه مې پاڅه شوه

مشهور عبدالله خان وم اوس رسوا په عاشقی شوم

* * *

محمد علم خان : محمد علم خان د عبدالله خان مشر زوی و ، دی د پلار د مرگ نه وروسته د وکیل الدوله په څوکی کېناست دا ډیر هوښیار سړی و ټولو سدوزیو سردارانو هغه ته د پوهې او هوښیاری له مخې د احترام او درنښت په سترگه کتل دده شخصیت هر چاته منلی و ده د خلکو سره ډیره مینه او ښه گوزاره درلوده

وکیل الدوله محمد علم خان د پلار په څېر په پښتو او دري ژبو په ښه شان سره شعر ویلی شو د پښتو شعر زیاتی نمونې يې نشته او یوازې څو نمونې يې معلومې دي دا یو څو بیته يې د یو خطي جونگ نه رانقلوو:

ستا نوم شو محمد(ص)

ته نازولی د صمد

په قل هو په احد

عالم تېر کړه محمد(ص)

په نامه دې ډېر شیدا یم

ج

په دروغ نه په رښتیا یم

کلمه پر ژبه وایم

عالم تیر کړه محمد(ص)

میرزا لعل محمد خان عاجز : لعل محمد خان د تېمورشاه طبیب و سر بیرہ پر طبابت هغه شعر هم وایه او ښه لیکوال گڼل کېده او په دري ژبه دېوان لري

الله یار خان راسخ : الله یارخان د میر هوتک خان سکني کشر ورور دی دی د دري ژبې ښه شاعر گڼل کېږي ، دېوان یې نه دی موندل شوی یوازې یو عشقي شعر د میر هوتک د لمسیو په واسطه پیدا شوی دی دا څو بیتونه یې د نمونې په ډول لیکو:

شب فراق نهان با خیال خود فتم

بروبه بستر خوابش که غافل افتاده

بباغ عشق تو شاهانهال امیدم

ز خشک سالی هجران ز حاصل افتاده

شنیده ام که تمنای کشتنم داري

عجب عجب که ترا رحم بر دل افتاده
 نمیرسد به زمین پای آرزوی دلم
 ز بس به کوی تو دل بر دل افتاده
 سر دو دیده ابرویش دید "راسخ" فت
 دو ماه نو چه بیک رو مقابل افتاده

میر هوتک خان پوپلزی :

میر هوتک خان د زمان خان زوی او د تیمورشاه د دورې د لویو شاعرانو څخه گڼل کېږي دی د تېمورشاه د دربار د شاعرانو استاذ دی ده د هغې دورې تاریخ په شعر سره رڼا کړی دی دده هغه دري شعر، چې د تېمورشاه په باب یې ویلي دي وگورئ :

نظام ملک اسالم جهات شمع یقین
 نهال باغ شریعت چراغ ملت و دین
 ز فیض لشن مدحش بهشت فرصت دل
 ز وصف شکر نامش لب و زبان شرین
 به هر کجا که بخوایم بقای دولت تو
 کنند اهل سماوات یک قلم آمین

غلام محمد شاه جي :

دا خوږ ژبی شاعر ، چې په پښتو کوم شعر نه لري د تېمورشاه د وخت نه د شاه شجاع تر سلطنت پورې ژوندی و او په خورا خواری یې د کابل په سیمه کې د ژوند تر وروستۍ سلگۍ پورې ژوند کاوه وایې ، چې ده ښه خوږ شعر درلود

دا شان د اعلیحضرت تېمورشاه په دربار او زمانه کې میر محمد اولاً "ذکا" عیدمحمد عیدی او میرزا علی عسکر خان وصفی تکره شاعران او لیکوال تېرشوي دي ، د شاعرانو د شعرونو نه جوتیږي ، چې د تېمور په دربار کې راټول شوی شاعرانو په دري شعرونه ویل

مذهبي بڼه :

د افغانستان وگړي ، چې ډېر يې د اسلام د مبارک دين پيروان دي (1) سره له دې يې هم په دوو مذهبي فرقو باندې وېشلی شو : لومړۍ فرقه سني مذهب ده ، چې ددې هېواد اکثريت نفوس يې جوړ کړی دی ، دوهمه فرقه اهل تشيع ده ، چې په کم اقليت سره دلته ژوند کوي مسلمانان د اسلام مبارک دين د خپرولو دپاره دا بڼه بولي، چې د نړۍ په هر گوټ کې دا سپېڅلی او پاک دين خپور کړي ، په دې لار کې که له شدت نه کار واخستل شي ثواب يې گڼي) 2 (

د دغو ټکيو پر بنا د افغانستان لويو فاتحينو او جگړنو تر تېمورشاه او له هغه نه وروسته د اسلام د دين د خپرولو او په دې نوم ددې مذهب د پيروانو د پيدا کولو په غرض تر هند پورې خپل يرغلونه پر مخ بيولي دي دوی د خپلو يرغلونو په لړکې د نيول شويو ملکو خلکو ته ددې دين گټې او ښکې په زور او سلا څرگندې کړې دي کله به ، چې د نيول شويو سيمو خلکو او وگړو د اسلام د مبین دين منلو ته غاړه نه اېښودله؛ نو به هرومرو د دوی څخه باج غوښتل کېده ډېرو وگړو د اسلام د دين د منلو په صورت کې د باج ورکول په ځان منلي و) 1 (

که چېرې به د نيول شويو ملکونو خلکو پر ځان دا دوه شيان يا د اسلام د دين منل او يا باج ورکولو نه يو شی پر ځان نه منل؛ نو به د دوی وژل او تباہ کول ضروري وو الفستن په خپل کتاب کې د يوه هندي مؤرخ په قول وايي، چې د پاني پت په جنگ کې کله ، چې به مسلمانانو پر اهل هندودو بری وموند اوکومه ډله به، چې دمال سره ددوی لاس ته ورغلله؛ نو سمدلاسه به يې د اسلام د دين منلو ته راوبلل) 2 (

دا حال او بڼه د تېمورشاه په دوره او وخت کې د پوره پاملرنې وړ وه نن دا بڼه د اهل هندودو په باب د مسلمانانو سره نشته لکه ، چې وينو نن ورځ يو زيات شمېر هندوان په افغانستان کې ژوند کوي او د مسلمانانو له خوا هغوی ته ډېر حقوق په برخه او اجتماعي متقابل احترام يې پر ځای کيږي ددين او مذهب په لار کې هغوی ته پوره آزادي ورکړل شوې ده نن د مذهبي تعصب په نامه د هندوانو او مسلمانانو تر منځ هېڅ خنډ او اړه نه ليدل کيږي د افغانستان وگړي د اسلام د دين پيروان دي او د هغه او امر او ارکان په خوښۍ سره لمانځي په دې هيواد کې ملايان د ټولنيزو طبقو په لړکې ډېره زوره وړه او د قدرت خاونده ډله ده، چې د هېواد د سياست او مذهب په لار کې يې ښه اثر کړی او قدرت يې ډېر زيات دی) 1 (

دوی په خپل منځ کې په څو گروپونو وېشل کېږي ، د کلي له ملا څخه نيولې تر هرې درجې پورې ، چې وي يو له بله سره اړيکې لري د تېمورشاه په وخت کې د دوی دغه اړيکې ډېرې زياتې او ټينگې وې

د تېمورشاه شاخصيت :

تېمورشاه په طبيعي توگه يو سوله غوښتونکی او د جنگ نه ويزار انسان و (2) دا وجه وه ، چې د حکومت د ښه انتظام سره سره د هغه نه د سلطنت او خاورې د سرحدونو او صوبو

د آزادۍ کوښښونه شروع شول د تېمورشاه په پوهه کې څه شک نشته، خو سره له دې ده شراب څښل (1) او د ولس د خوی او عادت په خلاف يې عيش خوښولو

فرېر وايي ، چې د تېمورشاه حکومت په افغانستان کې په عدل او انصاف مشهور دی، مگر له دې سره دی د پښتنو د ژوند په خلاف د نورو د فکر او معاشرت خوښوونکی و

نور مؤرخين وايي، چې تېمورشاه د پښتني کلچر په پرېښودو سره دومره افراط وکړ، چې ده او دده درباريانو پښتو ژبه هم هېره کړه او پر ځای يې فارسي ژبه او کلچر د کابل په دربار کې لوړ ځای ته ورسوله دا وجه وه ، چې د تېمورشاه له دورې څخه د پښتو ژبې زوال پيل شو (2) په دې وخت کې د دوتر ژبه فارسي وه له دې عيبونو پرته تېمورشاه ډېر پوه او لايق پادشاه و

شپږم فصل

عمومي نظر او نتیجه

د تېمورشاه د دورې په پای کې غواړو ، چې څوټکي د تبصرې په ډول جوت کړو البته دا څوټکي زموږ د شخصي نظر په ډول وړاندې کېږي د نظر خاوندانو څخه هیله کېږي، چې د نیمگړتیا او عدم صحت په حالت کې به هر ډول انتقاد وکړي د اعلیحضرت تېمورشاه سلطنت د افغانستان په تاریخ کې یو غوره فصل گڼل کېږي، چې مطالعه او څېړنه یې هر ورومروود تاریخ کتونکي او مطالعه کوونکي په فکر زیات اثرات اچولای شي ، تردې څېړنې د مخه د تېمورشاه د سلطنت په باب له موږ سره یوازې ډېر محدود معلومات په ذهن کې موجود و ، خو کله مې، چې دده د دورې حقایق و سپړل د هغو شیانو عکس مې ولید کوم، چې فکر کیدو د تېمورشاه عصر د افغانستان د اتلسمې پېړۍ یوه ځلانده او مدنی دوره شمېرل شوی ده ، چې د مدنیت تاثیرات یې تر اوسه په ثابت ډول زموږ د ټولنې پر ټولنیز ، اداري او نورو ساحو کې لیدلی شو د تیمورشاه د نرم خوی او ښه سلوک په وسیله د هغه دوران ادبي وضع زموږ د مدعا د اثبات په خاطر کافي ده دا ځکه، چې د هر عصر د آرامۍ او صلحې په نتیجه کې علوم او ادبیات انکشاف او پرمختګ مومي او خلکو ته د ادبي روزنې زمینه خامخا برابرېږي برعکس که چېرې خونړۍ شخړې او د پرېشانی وختونه د تاریخ په پاڼو کې وگورو نو به په ډاگه راته ښکاره شي، چې په داسې وختو کې فکري او ذهني روزنه او وړاندې تګ یې د یوې ساري بېمارۍ ښه غوره کړې ده

ځینو تاریخ پوهانو او مؤلفینو، چې یادونه یې ددې لنډې لیکنې په زیاتو ځایو کې راغلې ده د تیمورشاه په هکله یې سختې تبصرې کړې دي، چې هغه د ډېر تامل او احتیاط وړ دي ځینو دی یو ایراني مشر به او شراب خور معرفي کړی، چې په دې هکله یې کوم ماخذ هم نه دی ښوولی په هر صورت که هر څومره تیمورشاه یو آرام او حلیم سړی و ، ددې وضعې سره سم یې داسې کرکتر هم درلود، چې د هغې په وجه ده وکولای شول د ټول افغانستان د اتباعو ترمنځ د پردیتوب او بیگانګۍ خنډ ورک کړي او د دې پر ځای د یووالی، همنوعۍ او بشریت فکرونه په کې پیدا کړي د دغې مدعا ښه مثال موږ دا گڼو : ، چې ده د دولت چارې د هېواد بېلو بېلو اتباعو ته پرته د قبیلوي، اجتماعي او یا ژبنيو تبعیضونو څخه نورو ته هم ور وسپارلې، ده د هېواد سوکالي ، د وطن د آبادۍ، وړاندې تګ او د مملکت د چارو د حل و فصل کار یو مشترک مسؤلیت وگاڼه ددې فکر په واسطه سره تېمورشاه د خپلو اساسي تشکیلاتو بنسټ په ښه توګه کېښود او د قبايلو زیاتې مداخلې یې د دولت په چارو کې و تر ډیره حده لږې کړې دده په وخت کې د سلطنت ټینګوالی او استحکام تامین و، که څه هم ځینو مؤلفینو لکه قاضي عطاوله خان او نورو دده سلطنت متزلزل گڼلی زموږ په نظر مدلل نه دی دا ځکه ، چې دده په وخت کې د دولت مرکزیت په يقيني ډول تامین او ټینګ و هغه بې اتفاقي او د یووالي نشتوالی، چې وروسته له ده په هېواد کې دده د زامنو تر منځ را پیدا شوې ځانته علت

لري هغه دا، چې که د تاريخ پانې په ډېر دقيق ډول له پخوا څخه تر اوسه وليدل شي، وينو، چې زياتې کورنۍ شخړې د پادشاهانو زياتو زامنو او اخلافو تر منځ پېښې شوې دي دا کار خامخا د ملت په بربادۍ تمامېده اود دولت بېړۍ يې د خطرناک ساحل و خواته بيوله

د افغانستان ډېرو شاهانو علاقه درلوده، چې ډېرې ښځې وکړي البته د دغو زياتو ښځو څخه زيات اولادونه پيدا او پاتې کېدل، ضرور به د دوی ترمنځ د دولت په چارو باندې اختلاف سره راته او يو له بله يې د تخت کېناستو په کړسۍ باندې سره ټکول لکه، چې د تېمورشاه د 23 زامنو ترمنځ ددې هيواد په غرورغو کې ډېرې وينې تويې شوې دي د تېمورشاه

د مړينې نه وروسته حالات ډېر ژر بدل شول د سدوزيو د سلطنت ولې او رېښې چنچيو وخوړې او په ډېره کمه موده کې ددې سلطنت ونه و چه او دايرې (حاصل) نه د مخه د خزان باد يې پانې ورېږولې تېمورشاه پوه وه، چې دده اولاد د خپل پلار اطاعت نه مني او هم د بېلو بېلو اقليمونو د ميندو زامن دي؛ نو د سلطنت د ختمېدو گومان يې د زامنو تر منځ په يقين سره گڼلی و

د تېمورشاه اولاده او نومونه يې:

1 شهزاده همايون 18 ميران ميرزا

2 محمود 19 حسين ميرزا

3 حاجي فيروزالدين 20 هاشم

4 عباس 21 شاه تور

5 شهزاده کندل 22 نوره

6 زمان 23 ملک گوهر

7 شجاع الملك 24 اکبر

8 احمد 25 حسن

9 محمد سلطان 26 بلند اختر

10 یزدان بخش 27 شاه رخ

11 کشور 28 شاه پور

12 سلطان علی 29 شهزاده ابراهیم

13 نادر میرزا 30 مزخ

14 اشرف 31 خاور

15 مظفر 32 ایوب

16 جهان والا 33 جلال) 1

17 مراد

یادونه:

د تیمورشاه د زامنو شمېر درې دېرش (33) و او

د لورگانو شمېر یې له دیارلسو (13) څخه زیات وو

د دې لیکنې د ماخذونو پېژندنه :

له کومو ماخذونو څخه ، چې په دغه رساله کې استفاده شوې ده د مطلب په بیان کې یو له بله سره توپیر لري ، هر ماخذ مؤلف د خپل وس په توان د افغانستان د تاریخي پیړۍ

د پېښو په لړ کې خپله لیکنه غوره بللې ده له دې سره سره د دوی تر منځ د موادو اقتباس او یو شان والی ډېر ځله لیدلی شو

سره له دې هم داسې اړیکې شته، چې هغه له یو بل څخه بیلولای شي مونږ دلته د کتاب د چاپ ځای ، کال د پېښو او مطلب لنډه څېړنه څرگند ول غواړو

الف : فارسي ماخذونه :

- 1- سلطاني تاریخ

دا کتاب د سلطان محمد خان دراني پواسطه لیکل شوی او د افغانستان د تاریخ په تیره د درانیانو په باب یې ډېر خوندور معلومات په خوږه قلمی ژبه ټول کړي دي ، دا کتاب

د بمبي دمعموره بندر په محمدي نومي چاپخانه کې په کال 1298 طبع شوی دی ددې تاریخي کتاب متن ، چې سپری گوري داسې غوره مطالب لري ، چې لوستل یې سپري ته خوند ورکوي

دا کتاب په دوه سوه یونوي مخونو کې لیکل شوی دی او لیکوال زیات زحمت پری گاللی دی د سلطاني تاریخ غوره او درانده مطالب د یوې سريزې په گډون دادي :

د افغانستان وضع د اسلام د منځ ته راتلو سره ،

د افغانانو نسب، د لودیانو بیان، سوریان (شیرشاه سوري)،

د سورد افغانانو د حکومت پای په هند کې ، د ابدالیانو بیان

د غلزیو شرح او پای، نادرشاه افشار، احمدشاه بابا ، تیمورشاه، شاه محمود، شاه زمان، شاشجاع الملك او شاهزاده کامران ، ختم

دغه اثر، چې په پخوانۍ انشاء لیکل شوی دی عبارات یې ډېر په عربی دي او د هغوی معنی کول ضروري کار دی ، سره له دې هم ددې کتاب د بیان لار ډېره خوږه ده او کټ مټ

د یوه داستان بڼه غوره کوي ، تشبیهات او ادبي رنگ په کې ډېر دی ، د متن په منځ کې یې په موضوع پورې تړلي شعرونه راوړي دي

ددې کتاب یو زیان دادی، چې پراگرافونه یې په یو بل کې گډ دي او په موضوع باندې سپری ښه نه پوهېږي ، سر بیره پردې دغه قیمتي اثر د ډېرې استفادې وړ او د درانیو د سلطنت یاد یې په لومړي ټوک کې په ښه شان سره راوړی دی، داسې معلومیږي، چې له دې وروسته مورخینو د خپلو تصنیفونو په لیکلو کې ور څخه ډېر مطالب اخیستی او اقتباس کړي دي

- 2-سراج التوارخ:

دا کتاب د سراج الاخبار لیکوني ملا فیض محمد هزاره لیکلی او د کابل د دارالسلطنه په حروفي مطبعه کې په کال 1331ق طبع شوی

ددغه کتاب چاپ شوي ټوکونه دریو ته رسېږي او تر ډېرې پلټنې او تحقیق نه وروسته مې بیا موند د کتاب اصل په پنځو ټوکونو کې لیکل شوی ، چې د هغو له لږ نه درې لومړي ټوکونه یې چاپ او دوه نور یې ، چې قلمی دي د پوهنې وزارت په کتابخانه کې قید (خوندی) دي

د سراج التواريخ د پاتې دوو ټوکونو نه چاپېدل یو تاریخي کیفیت لري، چې لاندې په لنډ ډول اشاره ورته کول غواړم ملا فیض محمد خان څه وخت، چې د سقاو (حبیب الله خان) له خوا د هزاره جات سیمې ته د هزاره گانو د پلوي کېدو په غرض ولږه، دغه وخت و، چې ملا فیض محمد د خپلې وظیفې په خلاف د هزاره جات د سیمې اوسیدونکي هزاره یې د غازي امان الله خان په پلوی او خوا را پاڅول دده له دې نیک حرکت نه کله، چې حبیب الله خان (سقاو) خبر شو، هغه یې ونیوو او ددې جرم په خاطر یې هغه وواژه او دده تصنیفونه یې وسوزول

له دې امله د سراج التواريخ ټولې کاپۍ په کابل کې له لسو او پنځلسو نه زیاتې نه پیدا کېږي، نو ځکه دا کتاب ډېر لږ او نادر بلل کېږي

ددې کتاب دریم ټوک بیخي نه پیدا کېږي، که پیدا شي قیمت یې لوړ او تر 1500 پورې رسېږي، حال دا، چې د لومړي او دوهم ټوک بیه یې تر 300 پورې ده

د کابل پوهنتون کتابتون په دې وروستیو وختو کې په دې بریالی شو، چې د دغه قیمتي کتاب دریم ټوک پیدا کړي فکر کوم، چې ددې کتاب (اکسیشن) کتلاک او نورې مرحلې تر اوسه پورې د علاقه لرونکو د مطالعې له پاره اجرا شوې نه دي

ددغه کتاب د لومړي او دوهم ټوک غوره بیان د سدوزیو پېښې او د محمدزیو تاریخ تر امیر عبدالرحمن خان پورې گڼل کېږي، چې په 377 مخونو کې په لویه قطع او صحافت لیکل شوی دی

د سراج التواريخ د لومړي ټوک ډېر ځایونه د سلطاني تاریخ او ځینو نورو پخوانیو تاریخونو څخه اخیستل شوي سره له دې هم ددې کتاب مطالب، چې د نورو ژبو څخه

د افغانستان په باب لیکل شوی دي، خورا غوره او نوي گڼل کېږي

ددې کتاب دریم ټوک د امیر عبدالرحمن خان سلطنت، څلورم ټوک د امیر حبیب الله خان دوره او پنځم یې د غازي امان الله خان پېښې څیړي، خو دا دوه وروستي ټوکونه یې تراوسه چاپ شوي نه دي

-3ددرانی تېمورشاه:

دا کتاب د عزیزالدین پوپلزي تالیف دی د تاریخ ټولنې د 270 لمبر په لړ کې د کابل په عامه مطبعه کې چاپ شوی

د چاپ کال یې 1333 دی

دا کتاب په دویمه درجه کاغذ کې په یوه منځنۍ قطع او صحافت لیکل شوی او د تیمورشاه دوران په 254 مخونو کې خپرې او ددې دورې په باب یې ژوره څېړنه کړې ده ددې کتاب ماخذونه سراج التواریخ ، سلطاني تاریخ د پښتو تاریخ ، منشي احمد جان تاریخ او ځینې ځانگړي اسناد دي

دا کتاب زما له دې نوې ټولنې سره دا عمومي توپيرونه لري :

دا، چې زما ټولونه په پښتو لیکل شوې ده ، ددې ټولنې او درانی تیمورشاه کتاب ترمنځ مطالب له یو بل سره لږه اړه لري ددې ټولنې توپیر ددې کتاب سره د بیان او مقاسیې په وخت ښه ښکاره کیږي ، چې لوستونکې په دواړو لږ درنگ وکړي

ددې کتاب غوره اهمیت دادی ، چې د هغې زمانې ډېر مکتوبونه یې د متن سره د سند په توگه درج کړي دی

او لوستونکي د هغې زمانې فرمانونو او لیکنو ته اړ کولی شي

- 4عروج بارکزايي ها :

دا کتاب ادوارد الاسنیس پیرس خارجي لیکي او ښاغلو عبدالرحمن پژواک او محمد عثمان صدقی ژباړلی دی

دا کتاب په کال 1333 هجري شمسي د کابل په عمومي مطبعه کې په 180 مخونو کې چاپ شوی دی (دا کتاب د تاریخ ټولنې له خوا طبع شوی) د تیمورشاه د زامنو اړودور او د احمدزیو د دورې سر او ابتدا یې په ډېر منظم او خواږه شان خپرلې ده

ددې کتاب غوره ښیگڼه داده، چې د هر مخ په پای کې یې، ډېری تبصرې او پایلیکونه (فوټ نوټو) نه ورکړي دي او سر بیره پردې یې گڼ شمېر ماخذونه ښودلي دي

زما ددې ټولنې په برخه کې ددې کتاب نه اخستنه او مرسته لږه ده، خو تاریخ لوستونکو ته خورا د گټې وړ دی دا کتاب ددې له پاره ډېر اهمیت لري ، چې یوه تن خارجي په ډېر زیار سره د هغه لیکنې ته اقدام کړی او په ډېره بې طرفۍ یې د ماخذونو دښودلو سره سره دافغانستان ددغو مشکلو او جنجالمنو تیارو پېښو یې په تاریخي بڼه رڼا اچولې ده

- 5رجال ورویداد های تاریخي:

دا کتاب د ښاغلي احمد علي خان کهزاد تالیف او د تاریخ ټولنې له خوا نشر شوی دی ، دا کتاب ، چې د 46 مقالو ټولونه ده په 146 مخونو کې په منځنۍ قطع او ښه صحافت خپور شوی دی

لکه ، چې د نوم نه یې څرگندېږي ددې کتاب مطالب د افغانستان د غوره تاریخي شخصیتونو په هکله د احمد شاه بابا نه تر امیر شیرعلی خان پورې ده ، چې په کې شامل او راغلي دي لوستونکي کولای شي ، چې ددغو مقالو په لوستلو سره د افغانستان د اتلسمې او نولسمې پېړۍ د مهمو پېښو نه په ښه شان خبر شي څوک ، چې تاریخ لولی د هغو له پاره گټور دی

– 6 احمد شاه :

دا کتاب ، چې د آریانا دویمې جایزې گټونکی دی ، ښاغلي غلام محمد غبار لیکلی دی او په کال 1322 هـ ش کې په 352 مخونو کې د کابل په عمومي مطبعه کې چاپ شوی

ددې کتاب غوره موضوع گانې دادي :

د احمد شاه لقب نامه ، د احمد شاه درانی وجه تسمیه ، تحصیلات ، صورت ، خوراک او څښاک ، تفریح (سیل) ، دربار ، په تخت کیناستل ، افغانستان پخواله احمد شاه ، اداري څپرکی ، تشکیلات ، پای او جنگونه په کې راغلی دي

- 7 بالاحصار و پیش آمدهای تاریخي:

دا کتاب د ښاغلي احمد علي خان کهزاد تالیف او په دوو ټوکو کې لیکل شوی دی دا کتاب په خوره ژبه او پخه انشاء تالیف شوی او د افغانستان د تاریخي اثارو په لړ کې یو ښه او غوره اثر گڼل کېږي

- 8 د ژوندون مجلی کلکسیون 1348 کال ، څخه یو څه استفاده هم شوې ده

پښتو ماخذونه:

د پښتنو تاریخ:

دا کتاب د ښاغلي قاضي عطاوالله خان دی د پښتنو په باب مطالب لري او په څلورو ټوکونو کې لیکل شوی دی ، د لومړي ځل چاپ یې د پېښور په منظور عامه مطبعه کې په کال 1947ع کې تر سره شوې ددې کتاب لومړی ټوک، چې 308 مخونو کې دی د افغانستان تاریخ له 1422- 1838 پورې څیړي

دوهم ټوک یې له 1818 نه تر 1842 میلادی پورې د سدوزیو د سلطنت پای تر امیر دوست محمد خان پورې څرگندوي

د پښتنو تاریخ د سدوزیو د دورې په هکله پوره لیکل شوی او مطالب یې ډېر ښه دي ددې کتاب غوره صفت دادی ، چې پراگرافونه یې په ښه شان مراعات شوي دي او ځای ځای یې د پوره کره کتنې له پاره د انگریزي مؤلفینو نظر یې کټ مټ په انگریزي د کتاب متن ته وردننه کړې دي دا کتاب خورا دروند د ښو معلومات نه ډک دی

- 2 پښتانه د تاریخ په رڼا کې:

دا کتاب د سید بهادر شاه ظفر کاکاخیل تالیف او 1399 مخونو کې په پنډ ټوک چاپ شوی دی ، دا اثر د پښتنو پېښې له 550 قبل الملاد څخه تر 1964ع پورې په لنډه توگه بیانوي

دا کتاب په پېښور کې چاپ شوی او د مطلب بیان په لنډ ډول سره کوي دا، چې د څو پیړیو د پېښو بیان په یوه کتاب کې راغلی دی؛ نو ځکه یې لنډ څیړلي دي

انگریزي ماخذونه: 1)

- 1 د کابل د سلطنت او د هغو د توابعو شرح:

دا کتاب د انگریزي مشهور تاریخ لیکونکي الفنسټن تالیف دی ، چې په دو ټوکونو کې یې لیکلی دی

دا کتاب د افغانستان د معاصر تاریخ په تیره د اتلسمی او نولسمی پېړۍ په هکله له غوره کتابو څخه شمېرل کېږي ددی کتاب ارزښت د کورنیو تالیفونه ډېر دی، خو تراوسه نه دی ژباړل شوی

ددی کتاب په لومړي ټوک کې د یوې سريزې په لرلو سره د افغانستان جغرافیایي وضع، اجتماعی ، مذهبی او تاریخي خواوی څیړل شوي دي او د پښتنو د دو دنو او کړنو په هکله گټور معلومات وړاندې کوي

دوهم ټوك كې د درانيو غلزيو د دغو دورو د تشكيلاتو په هكله ډېر معلومات ليكلي شوي دي او په پاى كې يې د سدوزيو د سلطنت شرح شوې ده

دا كتاب ډېر لږ پيدا كيږي ، ددې كتاب يوه كاپي د كابل پوهنتون په كتابتون كې شته ددې كتاب د ليكلو لار ډېره په زړه پورې ده او هر لوستونكى په يقيني ډول ځانته راكارې

- 2 افغانستان :

ددې كتاب مؤلف آرنولد فليچر دى او د متحده اضلاعو د كارنلر ديونيورسټي له خپرونو څخه دى

ددې كتاب موضوعات دادي:

مخكه او وگړي، پخوانى افغانستان له 1842- 1880 پورې ، عبدالرحمن خان د امپرياليزم اوج ، د نړۍ د دوو جگړو ترمنځ د افغانستان حال ، له 1945 نه تر 1953 پورې ، افغانستان او سوږ جنگ ، نوى او راتلونكى افغانستان

ددې كتاب غوره خصوصيت دادى، چې هر څپر كى يې په يوه افغاني متل پيل شوى دى

پاى

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library